

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ БІОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВА
Кафедра менеджменту, бізнесу і адміністрування

ДОПУЩЕНО до захисту

Декан О.В. Москаленко
(підпис) ініціали і прізвище
«   »   2024 р.

ДОПУЩЕНО до захисту

Завідувачка кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування
Ю.М. Сагачко
підпис ініціали і прізвище
«   »   2024 р.

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «Бакалавр»

за спеціальністю 073 «Менеджмент»

ОПП «Менеджмент»

на тему: «ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ
РЕГІОНУ»

«Formation of food security in the region»

Виконав:

Здобувач першого (бакалаврського) рівня ВО

(підпис)

Свирид К.В.

(прізвище, ініціали)

Науковий керівник:

к.е.н., доцент Віннікова В.В.

(підпис)

(наук. ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Нормоконтроль:

(підпис)

к.е.н. доцент Ткаченко О.П.

Харків – 2024 р.

Державний біотехнологічний університет
Факультет менеджменту, адміністрування та права
Кафедра менеджменту, бізнесу і адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри менеджменту,
бізнесу і адміністрування
_____ **Ю. М. Сагачко**

«15» березня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ (БАКАЛАВРСЬКОЇ) РОБОТИ

*першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 073 «Менеджмент»
ОПП «Менеджмент»*

Свирида Кирило Володимировича

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Формування продовольчої безпеки регіону».

керівник роботи **к.е.н., доцент Віннікова В.В.**

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

затверджені наказом вищого навчального закладу від «01» березня 2024 року № 02-02/244

2. Строк подання студентом роботи «01» червня 2024 року.

3. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (назви розділів):

1. Теоретичні основи формування продовольчої безпеки регіону

2. Діагностика стану регіонального ринку рибної продукції

4. Дата видачі завдання «15» березня 2024 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	<i>Теоретико-методичний розділ</i>	22.04.2024	виконано
2.	<i>Аналітико-рекомендаційний розділ</i>	20.05.2024	виконано
3.	<i>Висновки та пропозиції, вступ</i>	30.05.2024	виконано

Завдання підготувала

науковий керівник

_____
(підпис)

Віннікова В.В.
(прізвище та ініціали)

Завдання одержала

здобувач

_____
(підпис)

Свирид К.В.
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
Свирида Кирило Володимирович
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача)
на тему «Формування продовольчої безпеки регіону»

Науковий керівник к.е.н., доцент Віннікова В.В.

Кваліфікаційна робота: 6 0 с., 10 табл., 1 1 рис., 5 формул, 60 джерел інформації.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи полягає в тому, що в практичній діяльності торговельного підприємства діагностика її продовольчої безпеки проводиться не систематично, а лише тоді коли виникає реальна загроза кризового становища.

В роботі приділяється увага визначенню комплексу показників діяльності підприємства, які найбільш детально розкривають сучасний стан та визначають стратегічні напрямки розвитку продовольчої безпеки на зовнішніх ринках України.

Метою дослідження формування продовольчої безпеки підприємства – підвищення ефективності його роботи на основі системного вивчення всіх видів діяльності та узагальнення його результатів; визначення, подолання та попередження кризових явищ на підприємстві.

Предметом вивчення формування продовольчої безпеки торговельного підприємства є аналіз виробничих і економічних результатів, фінансового стану, результатів соціального розвитку і використання трудових ресурсів, стану і використання основних фондів, витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг), оцінку ефективності.

Об'єктом дослідження є система ефективності продовольчої безпеки торговельного підприємства.

Основними завданнями дослідження кваліфікаційної роботи є:

- розгляд основних понять формування продовольчої безпеки регіону;
- аналіз динаміки розвитку торговельного підприємства даної галузі;
- розгляд нормативно-правової бази з регулювання продовольчої безпеки торговельних підприємств;
- представлено економічне обґрунтування доцільності формування продовольчої безпеки торговельного підприємства.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять наукові праці закордонних та вітчизняних вчених з даної проблеми, законодавчі та нормативні акти України. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняння; економіко-статистичні методи збору та обробки інформації середніх і відносних величин.

Ключові слова: продовольча безпека, ефективність, торгівля, криза, торговельні підприємства

Дата публікації: червень 2024 рік.

Видавництво: Харків: ДБТУ

Бібліографічний опис: **С в и р и д К . В .** Тема роботи: кваліфікаційна робота «Формування продовольчої безпеки регіону» на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»: 073 «Менеджмент»; наук. керівник (В.В.Віннікова); Харків, 2024 рік. 60стор.

ABSTRACT

qualification work

Svyrida Kyrylo

on the topic "Formation of food security in the region"

Academic supervisor, associate professor Vinnikova V.V.

Qualification work: 60 pages, 10 tables, 11 figures, 5 formulas, 60 sources of information.

The relevance of the topic of the qualification work lies in the fact that in the practical activity of a trade enterprise, the diagnosis of its food security is not carried out systematically, but only when there is a real threat of a crisis situation.

In the work, attention is paid to the definition of a set of indicators of the enterprise's activity, which reveal the current state in the most detail and determine the strategic directions of food security development in the foreign markets of Ukraine.

The purpose of the study of the formation of food security of the enterprise is to increase the efficiency of its work based on a systematic study of all types of activities and generalization of its results; definition, overcoming and prevention of crisis phenomena at the enterprise.

The subject of studying the formation of food security of a trading enterprise is the analysis of production and economic results, financial condition, results of social development and use of labor resources, condition and use of fixed assets, costs for production and sale of products (works, services), evaluation of efficiency.

The main research tasks of the qualification work are:

- consideration of the main concepts of the formation of food security in the region;
- analysis of the dynamics of the development of a trade enterprise in this industry;
- review of the legal framework for regulating food safety of trade enterprises;
- the economic justification of the feasibility of the formation of food security of a trading enterprise is presented.

Key words: food safety, efficiency, trade, crisis, trade enterprises

Publication date: June 2024.

Publisher: Kharkiv: DBTU

Bibliographic description: Svyrid K.V. The subject of the work: qualification work "Formation of food security of the region" for obtaining the degree of higher education "bachelor": 073 "Management"; of science manager (V.V. Vinnikova); Kharkiv, 2024. 60 pages

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи формування продовольчої безпеки регіону	
1.1. Сутність та основні поняття продовольчої безпеки як компоненти сталого економічного розвитку в умовах глобалізації.....	8
1.2. Теоретичні основи щодо управління продовольчою безпекою.....	23
1.3. Теорико-методологічні основи розвитку і функціонування світового ринку риби та морепродуктів.....	35
Висновки за розділом 1.....	39
РОЗДІЛ 2. Діагностика стану регіонального ринку рибної продукції	
2.1. Аналіз світових та національних тенденцій розвитку ринку рибної продукції.....	40
2.2. Стан та ефективність функціонування регіонального ринку.....	49
2.3. Аспекти забезпечення продовольчої безпеки регіону по рибній продукції.....	57
Висновки за розділом 2.....	59
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	62

ВСТУП

В умовах становлення конкуренції підприємства України дедалі гостріше відчують необхідність формування своїх конкурентних позицій, а термін «продовольча безпека» став одним з основних у визначенні іміджу та ефективності їх діяльності.

Важливість забезпечення конкурентоспроможності як запоруки успіху на ринку викликає необхідність в методичному інструментарію її оцінки. Особливої актуальності ці питання набувають у галузі торгівлі, яка в сучасних умовах господарювання стала однією з найбільш конкурентних галузей господарювання.

В сучасних умовах торговельні підприємства вже розглядають аналіз конкурентоспроможності не тільки як факт констатації власної конкурентної позиції, а й як імпульс до удосконалення своєї діяльності та розробки більш ефективних та комплексних конкурентних стратегій.

Вище викладене свідчить, що тема кваліфікаційної роботи бакалавра відрізняється безперечною актуальністю.

Актуальність теми кваліфікаційної роботи полягає в тому, що в практичній діяльності торговельного підприємства діагностика її продовольчої безпеки проводиться не систематично, а лише тоді коли виникає реальна загроза кризового становища.

В роботі приділяється увага визначенню комплексу показників діяльності підприємства, які найбільш детально розкривають сучасний стан та визначають стратегічні напрямки розвитку продовольчої безпеки на зовнішніх ринках України.

Метою дослідження формування продовольчої безпеки підприємства – підвищення ефективності його роботи на основі системного вивчення всіх видів діяльності та узагальнення його результатів; визначення, подолання та попередження кризових явищ на підприємстві.

Предметом вивчення формування продовольчої безпеки торговельного підприємства є аналіз виробничих і економічних результатів, фінансового стану, результатів соціального розвитку і використання трудових ресурсів, стану і використання основних фондів, витрат на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг), оцінку ефективності.

Об'єктом дослідження є система ефективності продовольчої безпеки торговельного підприємства.

Основними завданнями дослідження кваліфікаційної роботи є:

- розгляд основних понять формування продовольчої безпеки регіону;
- аналіз динаміки розвитку торговельного підприємства даної галузі;
- розгляд нормативно-правової бази з регулювання продовольчої безпеки торговельних підприємств;
- представлено економічне обґрунтування доцільності формування продовольчої безпеки торговельного підприємства.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становлять наукові праці закордонних та вітчизняних вчених з даної проблеми, законодавчі та нормативні акти України. У процесі дослідження використовувались загальнонаукові методи аналізу та синтезу, порівняння; економіко-статистичні методи збору та обробки інформації середніх і відносних величин.

Результати, отримані у кваліфікаційній роботі. За результатами дослідження в кваліфікаційній роботі були запропоновані шляхи формування ефективної продовольчої безпеки торговельних підприємств.

Наукова новизна отриманих даних полягає в нових напрямках продовольчої безпеки торговельного підприємства в умовах кризи, що на відміну від існуючих напрямків діяльності підприємства дозволить підвищити ефективність діяльності підприємства.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені на Міжнародній науково практичній конференції «Сталий розвиток економіки, суспільства» 27-28 квітня 2023 р. м. Івано-Франківськ.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

1.1. Сутність та основні поняття продовольчої безпеки як компоненти сталого економічного розвитку в умовах глобалізації

Продовольча безпека – одна із складових внутрішньої економічної безпеки. У економічній літературі продовольча безпека – це відносно нова економічна категорія. Початковий англійський термін – «food security» – переводиться двояко: як продовольча безпека і як продовольча забезпеченість.

Забезпечення продовольством країн, регіонів, домашніх господарств, громадян країни поставало перед людством з незапам'ятних часів. Правителі і їх радники намагалися ефективно розв'язати цю вічну проблему, оскільки саме нестача продовольства, в першу чергу обумовлювала різного роду соціальні конфлікти в суспільстві. По суті справи, досягнення певного рівня продовольчої безпеки було завжди основним завданням суспільства в цілому і конкретного індивідуума, бо в основі цього лежить інстинкт самозбереження, на якому базується уся людська діяльність.

Суспільство вже на ранніх етапах свого розвитку і організації формує специфічні механізми і правила забезпечення мінімуму задоволення життєво важливих потреб. Проте рівень продовольчого забезпечення його структура і механізми знаходяться в прямій залежності від обсягів виробництва сільськогосподарських продуктів і тільки потім – від рівня розвитку переробних галузей, торгівлі. Довгий час, аж до кінця XIX ст. забезпечення необхідного рівня продовольчої безпеки регулювалося саме на основі традицій в рамках громад і натурального господарства. Держава на цьому етапі виконувала функції організації військової безпеки і лише в окремих випадках втручалася в процес перерозподілу продуктів між соціальними групами і шарами суспільства. Формування основних запасів і резервів здійснювалося на мікрорівні домогосподарством, общиною, а в період феодалізму ці функції покладалися

також і на поміщика. Рівень сільськогосподарського виробництва і нерозвиненість товарообмінних стосунків могли забезпечити тільки мінімум споживання, а також порівняно просту структуру живлення, що відбивала місцеві умови життя, національні і релігійні особливості [1].

З розвитком капіталістичних стосунків кардинальним чином міняються умови існування людини. Передусім, на місце ізольованих замкнутих форм існування приходить відкрите рухливе суспільство, у якому внаслідок розвитку та ринкових стосунків створюється взаємозалежне громадське виробництво, у рамках якого відбувається змішення етнічних, соціальних шарів і складається інтегроване суспільство, що характеризується загальноприйнятими нормами і структурою споживання; створюється громадський механізм забезпечення продовольчої безпеки. У цих умовах все більшу роль об'єктивно починають грати держава і різні соціальні інститути, які виступають як чинники організації виробництва і розподілу виробничих ресурсів. Найважливішим інструментом продовольчого забезпечення стає ринок, який через систему ціноутворення попиту і пропозиції впливає на формування необхідних запасів і рівня споживання. В той же час в суспільстві зберігаються і спостерігаються значні розбіжності в структурі і нормах споживання залежно від соціальної приналежності і рівня доходу. На початкових стадіях розвитку капіталізму ринковий механізм не виключав недоїдання і голоду в різних соціальних групах, але з часом шляхом встановлення певних соціальних гарантій в найбільш розвинених капіталістичних країнах ці проблеми багато в чому були вирішені, хоча відмінності в рівні споживання існують досі.

Слід зазначити, що відтоді проблема не лише не вирішена, але і істотно посилилася. Між тим, категорія «продовольчої безпеки» недостатньо вивчена навіть на рівні дефініції. Так, група експертів Національного фонду захисту споживачів, узагальнивши думки багатьох фахівців, запропонувала наступне її визначення: «Продовольча безпека – це забезпечена продовольчими ресурсами, потенціалом і гарантіями здатність держави незалежно від зовнішніх і внутрішніх умов або загроз задовольняти потреби населення країни в цілому і

кожного громадянина окремо продуктами харчування, питною водою і іншими харчовими продуктами в обсягах, якості і асортименті, необхідних і достатніх для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я і розширеного відтворення народонаселення».

Це визначення слід вважати якнайповнішим, виділивши в ньому два істотні моменти. Перший – продовольча безпека країни залежить від того, наскільки вона сама себе може забезпечити необхідною кількістю їжі, тобто продовольча безпека – це умова, при якій у разі припинення постачань продуктів харчування із-за кордону не виникає продовольча криза. Другий момент включає питання якості продукції і можливість споживчого вибору, тобто продовольча безпека – це ще і гарантія повноцінного різноманітного харчування людей на рівні фізіологічних норм[3].

Одне з найбільш уточнених визначень продовольчої безпеки, приведене в оновленому дослідженні «Право на достатнє живлення і на свободу від голоду», підготовленому у рамках Комісії з прав людини Економічної і соціальної ради ООН, звучить так: «Нині під продовольчою безпекою розуміється доступ усіх людей у будь-який час до продовольства, необхідного для здоров'я і активного життя. При досягненні продовольчої безпеки продукти харчування є в достатній кількості, їх постачання є порівняно стабільними і кожна нужденна людина може отримати продовольство».

На підставі викладеного, витікає наступне визначення категорії «продовольча безпека».

Продовольча безпека – це сукупність економічних стосунків в суспільстві, що виникають з приводу забезпечення усіх його членів продуктами харчування, що відповідають нормативам за якістю і кількістю. При такому підході стає можливим перекласти вирішення проблеми на рівень держави, метою якої є забезпечення усім громадянам постійного доступу до достатньої кількості продуктів харчування. Ця політика спирається на те, що:

- продукти харчування мають бути в наявності в результаті місцевого виробництва, використання запасів або імпорту;

- наявність продуктів має бути стабільною. Люди мають щоденні потреби, які не повинні страждати від несподіваних або значних змін;
- продукти харчування повинні відповідним чином перероблятися, зберігатися і консервуватися, споживачі мають бути впевнені в тому, що споживані ними продукти мають прийнятну якість і безпечні для здоров'я; живлення має бути збалансованим;
- продукти харчування мають бути доступні як відносно їх фізичної наявності, так і відносно купівельної спроможності.

1.2. Теоретичні основи щодо управління продовольчою безпекою

Міжнародно-правовий досвід ведення сільського господарства передбачає такі загальновизначені чинники, які можуть впливати на глобальну продовольчу проблему:

- 1) природні умови й розміщення населення (загальна площа та структура сільськогосподарських угідь, сільськогосподарський потенціал, клімат, співвідношення між кількістю населення і масою продовольства тощо);
- 2) світовий транспорт і зв'язок, які забезпечують доступ продуктів харчування на міжнародний продовольчий ринок;
- 3) економічний потенціал держави тощо.

Фундаментальним міжнародним актом, який регулює питання забезпечення міжнародної продовольчої безпеки, можна визначити прийняту у 1996 р. Римську декларацію «Про всесвітню продовольчу безпеку», положення якої визначають шляхи міжнародної політики щодо боротьби з голодом, комплексну стратегію подолання світової продовольчої кризи на глобальному та регіональному рівнях. Римська декларація 2016 р. визначає продовольчу безпеку як стан економіки держави, за якого населенню країни у цілому та кожному громадянину гарантується забезпечення доступу до продуктів харчування, питної води та інших харчових продуктів у якості, асортименті та обсягах, які

необхідні та достатні для фізичного і соціального розвитку особистості, забезпечення здоров'я населення.

Право на продовольче забезпечення громадян є соціально-економічним правом, яке визначено в основних законах (конституціях) багатьох держав. За змістом новітніх конституцій можна окреслити їх загальні ознаки: у них відображено порівняно більшу роль держави в економічній сфері, закріплено економічну державну функцію, що вже сформувалась; за змістом відповідних основних законів за людиною визнано пріоритет в її взаємовідносинах із державою.

Новітні конституції зазвичай містять змістовні положення про права і свободи та фіксують ряд соціально-економічних прав. Конституції держав колишнього СНД визначають право громадян на достатній рівень життя, яке передбачає доступність продуктів харчування відповідно до споживчих потреб населення певної країни. Відповідно до ст. 48 Конституції України держава повинна забезпечувати право кожного на достатній життєвий рівень, яким передбачено і достатнє харчування. Стаття 21 Конституції України від 15 березня 2014 р. визначає, що кожен громадянин має право на достатній рівень життя, включаючи повноцінне харчування, одяг, житло і постійне поліпшення необхідних для цього умов. Стаття 37 Конституції Республіки Молдова від 29 липня 2014 р. визначає, що кожна людина має право на безпечні продукти харчування, та держава гарантує право на вільний доступ до інформації про якість продуктів харчування. Стаття 47 Конституції Молдови регламентує, що держава зобов'язана вживати заходів щодо забезпечення кожного громадянина достатнім рівнем життя, який необхідний для підтримання здоров'я та благополуччя його самого та його сім'ї, зокрема, їжі, одягу, житла. Стаття 34 Конституції Республіки Вірменія від 5 липня 2015 р. декларує, що кожен для себе та своєї сім'ї має право на достатній рівень життя, у тому числі на житло та на поліпшення умов життя, і держава вживає необхідних заходів для здійснення цього права громадян. Стаття 31 Конституції Республіки Казахстан від 30 вересня 2005 р. встановлює, що держава має на меті здійснення охорони

навколишнього середовища, сприятливого для життя та здоров'я людини. Конституція Республіки Грузія, прийнята 24 серпня 2015 р., у ст. 37 визначає, що всі громадяни мають право перебувати у безпечному для здоров'я людини середовищі, відповідно до екологічних та економічних інтересів суспільства. Стаття 55 Конституції Республіки Болгарія від 13 липня 2011 р. встановлює, що громадяни мають право на здорове та сприятливе навколишнє середовище відповідно до встановлених стандартів і норм. Таким чином, у конституціях згаданих держав визначено, що обов'язком держави є належне, стабільне та повне забезпечення споживчих потреб населення в продуктах харчування.

У Конституціях держав ЄС окремими положеннями передбачається захист прав споживачів. Так, ст. 60 Конституції Республіки Португалія від 2 квітня 2016 р. визначає, що споживачі мають право на якісні товари та послуги, на безпеку та захист своїх економічних інтересів. Стаття 66 закріплює, що усі мають право жити у здоровому навколишньому середовищі. Таким чином, за положеннями Конституції Португалії держава повинна забезпечувати захист прав споживачів, споживчі потреби населення та створювати здорове навколишнє середовище, існування якого передбачає, зокрема, збереження здоров'я громадян шляхом постачання і виготовлення якісних та безпечних харчових продуктів, продовольчої сировини [2].

На підставі конституційних положень розробляються та приймаються законодавчі акти, які регулюють сферу забезпечення продовольчої безпеки. Але ще й досі в таких державах, як Україна, Грузія, Казахстан, Молдова не існує спеціальних законодавчих актів, які б здійснювали відповідне регулювання. Так, в Україні вже понад п'ять років існує законопроект «Про продовольчу безпеку» від 7 вересня 2015 р. № 8098, але, на жаль, тривалий час розгляд цього документа Верховною Радою України не здійснюється. У вітчизняному законодавстві поняття продовольчої безпеки регламентовано Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2019 р. № 1877, відповідно до норм якого продовольча безпека — захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного

економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Таким чином, рівень забезпечення продовольчої безпеки безпосередньо залежить від ефективності діяльності аграрного сектору економіки, тому на державному та місцевому рівнях повинен діяти механізм реалізації програм стимулювання і підтримки вітчизняних аграрних товаровиробників.

Закон Республіки Вірменія «Про забезпечення продовольчої безпеки» від 7 травня 2018 р., який набув юридичної сили 1 січня 2019 р., визначає, що забезпечення продовольчої безпеки — це такий стан економіки держави, який забезпечує продовольчу незалежність країни і гарантує фізичну та економічну доступність для населення харчових продуктів, які відповідають санітарним вимогам. Положення цього Закону визначають продовольчої кризи, фізіологічних норм харчування населення, продовольчої незалежності держави, поняття економічної доступності харчових продуктів, основні напрями державної політики у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Стаття 5 регламентує завдання Уряду Республіки Вірменія у сфері забезпечення продовольчої безпеки, до яких належать: забезпечення фізичної та економічної доступності харчових продуктів; забезпечення безпеки продуктів харчування, які постачаються для споживання населенням; створення, зберігання та поповнення державного продовольчого резерву. Продовольча безпека вважається забезпеченою, якщо обсяги вітчизняного виробництва життєво важливих харчових продуктів та державного продовольчого резерву забезпечують попередження продовольчої кризи. Відповідальність за проведення заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої незалежності, покладається, на уряд держави. Державний контроль продовольчого ринку включає: оцінку виробництва, забезпечення продуктами та товарними запасами; контроль за рухом оптових партій харчових продуктів в умовах особливих режимів, оцінка якості харчових продуктів на відповідність екологічним та санітарно-епідеміологічним вимогам тощо.

На Міжпарламентській асамблеї держав — учасниць ЄС 16 жовтня 2019 р. було прийнято модельний закон «Про продовольчу безпеку», положення якого регламентують, що продовольча безпека — стан економіки держави, при якому забезпечується продовольча незалежність держави та гарантується фізична та економічна доступність продовольства для усього населення у кількості, яка необхідна для активного та здорового життя. Також цей законодавчий акт визначає поняття забезпечення продовольчої безпеки, продовольчої кризи тощо. Але ще й досі ані в ЄС не було прийнято відповідних законодавчих актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки, а модельний закон «Про продовольчу безпеку» існує лише як формула правового забезпечення побудови системи продовольчої безпеки і має рекомендаційний характер [4].

Постанова Ради Міністрів Республіки Молдови «Про концепцію національної продовольчої безпеки Республіки Молдова від 10 березня 2014 р. № 252 визначає теоретичні та методологічні критерії продовольчого забезпечення, шляхи їх реалізації, керуючись змістом продовольчої безпеки, ефективність використання ресурсного потенціалу в агропромисловій сфері з урахуванням економічних та соціальних наслідків. За білоруським законодавством досягнення продовольчої безпеки зводиться до двох напрямів: підтримання продуктового забезпечення на рівні, достатньому для здорового харчування; усунення залежності від імпорту та захист інтересів вітчизняних виробників продукції. Так, національна продовольча безпека Республіки Молдови — це такий стан економіки, за якого незалежно від кон'юнктури світових ринків населенню гарантується стабільне забезпечення продовольством у кількості, що відповідає науково обґрунтованим параметрам, і запроваджуються умови для підтримання споживання на рівні медичних норм. До складових компонентів продовольчої безпеки належать: потенціальна фізична доступність продуктів харчування до кожного громадянина, економічна доступність придбання продовольства усіма соціальними групами населення, зокрема малозабезпеченими. Компетенція щодо забезпечення продовольчої безпеки покладається на Уряд Республіки Молдови, який: підтримує необхідний

рівень виробництва продуктів харчування в державі, здійснює оновлення та поповнення державного продовольчого резерву незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх несприятливих факторів; перевіряє відповідність якості вироблених та реалізованих у державі громадянам продуктів харчування вимогам державної системи стандартів. Продовольча безпека вважається не забезпеченою, якщо річне виробництво життєво важливих продуктів харчування в державі становить менше ніж 80 % річної потреби населення у таких видах продуктів харчування відповідно до фізіологічних норм харчування. Баланс необхідного та фактичного рівня виробництва продовольства є основою для розрахунків оцінки рівня продовольчої безпеки та продовольчої незалежності, а також базою для планування виробництва життєво важливих продуктів харчування. Указом Президента Республіки Молдови від 25 березня 2015 р. № 150 була схвалена державна програма відродження і розвитку села на 2015-2020 рр., у якій передбачено заходи щодо розвитку та збільшення показників у сфері рослинництва, тваринництва, рибництва та інших галузей аграрного виробництва. Закон Республіки Грузія «Про безпеку та якість продукції» від 27 грудня 2015 р. № 2548 визначає поняття безпеки продукції, класифікатор вимог якості для продуктів харчування з урахуванням положень законодавства Світової організації торгівлі (СОТ).

Таким чином, забезпечення продовольчої безпеки передбачає сукупність заходів держави, які проводяться з метою недопущення продовольчої кризи, проявів голоду, запровадження повноцінного харчування населення, при цьому відповідальними за забезпечення продовольчої безпеки є уряди відповідних країн. В державах, які нещодавно приєдналися до ЄС, а саме у Болгарії, яка набула членство в ЄС з 1 січня 2017 р., аграрне законодавство у сфері забезпечення продовольчої безпеки об'єднує акти внутрішнього законодавства та законодавство ЄС (директиви, резолюції, рішення). Так, нормами Закону Республіки Болгарія «Про продовольство» від 15 жовтня 2019 р., у редакції від 14 квітня 2016 р. регламентовано шляхи та умови забезпечення продовольчої безпеки, деталізовано вимоги щодо пакування, маркування та виробництва

сільськогосподарської продукції. Метою Закону є забезпечення виконання нормативних вимог виробництва та реалізації харчових продуктів для захисту здоров'я та інтересів споживачів з урахуванням законодавства ЄС. Положення цього Закону також декларують порядок та умови продажу генетично модифікованої продукції на території Республіки Болгарія. Відповідальним органом у сфері забезпечення продовольчої безпеки є Національна Рада безпеки Республіки Болгарія, яка здійснює перевірки дотримання законодавства у сфері забезпечення продовольчої безпеки, включаючи планування і контроль за діяльністю виробників на усіх етапах виготовлення та реалізації сільськогосподарської продукції.

Окрім національного законодавства у сфері продовольчої політики, в Болгарії також діють Продовольчий кодекс Європи, яким було запроваджено систему якості та безпечності продукції стандартів ISO 9001 та 22000, директиви ЄС «Щодо умов гігієни виробництва харчових продуктів» від 14 липня 2019 р. № 93/43, «Про загальну безпеку продукції» від 3 грудня 2021 р. № 2000/21; регламенти Європейського Парламенту та Ради ЄС: «Щодо гігієни харчових продуктів» від 29 квітня 2014 р. № 852/2014, «Про встановлення спеціальних санітарних норм для харчових продуктів тваринного походження» від 29 квітня 2014 р. № 853/2014, «Про встановлення спеціальних правил організації офіційного контролю щодо продуктів тваринного походження, призначених для споживання людиною» від 29 травня 2014 р. № 854/2014 тощо.

Республіка Болгарія також є членом СОТ, і відповідно має виконувати встановлені правила торгівлі товарами, зокрема сільськогосподарською продукцією, виконуючи положення Угоди про сільське господарство, Угоди про застосування санітарних та фітосанітарних заходів тощо.

З 1 вересня 2015 р. Міжнародною організацією зі стандартизації було запроваджено стандарт ISO 22000, який об'єднує принципи аналізу небезпечних факторів і визначає положення системи менеджменту харчової безпеки — вимоги до світових виробників продуктів харчування. Метою запровадження стандарту ISO 22000 є виготовлення безпечних продуктів харчування в системі

«від лану - до столу», починаючи від заготівельників кормів, первинної обробки сировини, безпосередніх виробників харчових продуктів, включаючи підприємства - виробники пакувальних матеріалів, харчових добавок тощо. Потребою запровадження відповідного стандарту якості стало збільшення випадків захворювань унаслідок харчових отруєнь серед населення. У країнах ЄС цей стандарт є обов'язковим для учасників харчового ринку.

Запорукою ефективності регіональної системи продовольчої безпеки є наявність процедур комплексної діагностики її стану, яка дає змогу врахувати взаємозв'язок різних чинників. Як найважливіші чинники, слід розглянути такі:

- 1) рівень і структура кінцевого споживання продуктів харчування;
- 2) стан продовольчого потенціалу сфер АПК і природних ресурсів сільськогосподарського призначення;
- 3) обсяги і структура експорту-імпорту продовольства в регіоні, які характеризують міжрегіональний аспект відтворення;
- 4) якість і безпека продовольства.

Для регіонального рівня продовольчої безпеки вимога дотримання продовольчої незалежності може виявитися нездійсненною для багатьох регіонів. По-перше, прояв зовнішніх загроз, які зумовлені іншими утвореннями того самого рівня (інших регіонів) або соціально- економічною ситуацією в країні в цілому менш вірогідно, ніж прояв загроз національній безпеці з боку інших держав (боротьба за ринки збуту, економічна блокада тощо) або світових ринків. По-друге, цикли регіонального відтворення продовольства, володіючи світовими властивостями цілісних систем, входять як підсистеми до соціально- економічного комплексу країни, балансують зрештою на національному рівні. У формуванні ресурсів, що забезпечують процес відтворення в регіоні, значну роль виконують міжрайонні економічні і соціальні зв'язки. Обмін продуктами праці, територіальний перерозподіл матеріальних і фінансових ресурсів, міжрайонна міграція населення, інформаційні потоки - все це зумовлює відкритий характер економіки регіону як необхідна умова ефективності його економіки, заснованої на територіальному поділі праці[5].

Найважливішим показником рівня продовольчої безпеки слугує калорійність добового раціону харчування населення (і пов'язана з нею загальна кількість продуктів харчування на душу населення), тобто показник обсягу споживання (у стратегічному або натуральному еквіваленті) і відповідності його міжнародним нормам.

Найзагальнішими критеріями забезпеченості продовольчої безпеки регіону, на можуть бути:

1) відповідність рівня і структури кінцевого споживання продуктів харчування раціональним фізіологічним нормам здорового харчування. Даний критерій характеризує економічну і фізичну доступність продовольства населенню регіону;

2) наявність виробничого потенціалу сфер АПК, достатнього для виробництва основних (життєво важливих) продуктів харчування в обсязі й асортименті, який дає змогу виконати вимогу п. 1 при безпечному рівні регіонального експорту-імпорту продовольства. Цей критерій характеризує необмежену в часі здатність АПК регіону підтримувати продовольчу забезпеченість і гарантувати захист від зовнішніх загроз продовольчій безпеці. Наявність і стан природних ресурсів сільськогосподарського призначення, що служить необхідною умовою сталого відтворення в АПК, так само повинно бути відображене у складі даного критерію;

3) відповідність обсягів і структури експорту-імпорту продовольства безпечному для даного регіону рівню, що визначається можливостями економічно доцільного виробництва основних (життєво важливих) продуктів харчування в регіоні. Даний критерій безпосередньо встановлює безпечне співвідношення внутрішньорегіонального виробництва і міжрегіональної торгівлі;

4) відповідність якості і безпеки продовольства вимогам санітарно-гігієнічних екологічних і епідеміологічних стандартів здорового харчування. Даний критерій характеризує вимогу дотримання якості продовольства для забезпечення продовольчої безпеки.

Наведені критерії повинні знайти свій вираз у низці показників, що кількісно визначають стан продовольчої безпеки відповідно до цих критеріїв. Для кожного з основних критеріїв можливе визначення низки показників, з яких один є найістотнішим для характеристики продовольчої безпеки за даним критерієм. Так, для характеристики безпечного рівня імпорту основним показником є коефіцієнт самозабезпечення, розрахований на вартісній або енергетичній основі. Такі показники можуть розраховуватися безпосередньо або бути комплексними показниками, що складаються з декількох складових.

Чинники, що визначають ступінь продовольчої безпеки регіону в сучасних умовах, можуть мати короткостроковий характер дії. До довгострокових чинників належать:

- групи населення, що живуть за межею бідності і не мають достатнього доходу для придбання мінімального набору продуктів харчування;
- населення територій, продовольче постачання яких не забезпечується ринковими механізмами через зовнішні чинники (наприклад, транспортну недоступність);
- незбалансованість харчування з певних складових, що призводить до втрати здоров'я нації або окремих груп населення;
- низький контроль над безпекою продуктів харчування, через що продовольство стає загрозою життю і здоров'ю нації;
- виснаження природного потенціалу аграрного виробництва в країні призводить до зниження рівня продовольчого забезпечення нації;
- низький матеріально-технічний, фінансовий, науково-технологічний потенціал сталого відтворення сфер АПК.

До чинників короткострокового характеру, які несуть потенційну загрозу продовольчої безпеки регіону, належать такі:

- нестабільність аграрного виробництва і можливість природних катаклізмів, що знижують продовольче забезпечення в окремі періоди;

- велика залежність продовольчого забезпечення регіону від зовнішніх джерел на фоні нестабільної кон'юнктури національного та світових ринків і валютних надходжень від імпорту;
- нестабільне зовнішньополітичне становище країни у світі – може призвести до торгового ембарго та інших подібних санкцій.

Показники, що застосовуються для оцінки рівня регіональної продовольчої безпеки, можуть бути як абсолютними, так і відносними. Абсолютні показники (наприклад, валовий продукт сільського господарства регіону, вартість мінімального набору продуктів харчування) є важливими характеристиками стану АПК і продовольчого ринку регіону. Проте більшість з них дає змогу тільки побічно оцінити рівень продовольчої безпеки. Тому особлива роль у системі показників продовольчої безпеки належить відносним показникам, що робить можливим визначення рівня явищ, які характеризують продовольчу безпеку, і зіставлення стану продовольчої безпеки в різних регіонах незалежно від міжрегіональних відмінностей у структурі та рівні виробництва і споживання продовольства. При цьому для повнішого аналізу продовольчої безпеки регіону такі показники повинні бути доповнені розрахунком абсолютних величин. Визначення значень названих основних показників дає змогу порушити питання кількісної характеристики рівня продовольчої безпеки регіону на основі найзагальнішого інтегрального показника - індексу продовольчої безпеки регіону №8. Останній може бути розрахований як середньозважене значення його показників, при цьому може бути розрахований індекс поточної і довгострокової продовольчої безпеки з використанням різних вагових оцінок показників.

Аналіз стану продовольчої безпеки регіону, відповідно до встановлених критеріїв, може здійснюватися за вказаними чотирма напрямками шляхом деталізації і розрахунку показників у динаміці за багато років, що характеризують поточний стан і тенденції зміни цього стану. Для характеристики стану споживання продовольства в регіоні можуть бути розглянуті такі показники:

- 1) склад і структура населення регіону, що дають змогу виявити частку міського і сільського населення, населення працездатного віку, пенсіонерів, а також очікувану тривалість життя при народженні;в
- 2) величина прожиткового мінімуму, вартість мінімального продовольчого кошика порівняно із середньомісячною зарплатою і виплатами соціального характеру, середньомісячною пенсією. Кількість населення з доходами, що нижче за величину прожиткового мінімуму. Частка витрат населення на купівлю продуктів харчування у структурі витрат. Купівельна спроможність населення;
- 3) розподіл грошових доходів у суспільстві (децильний коефіцієнт стратифікації, індекс Джині);
- 4) калорійність і структура місячного раціону харчування, середнє споживання основних продуктів харчування, співвідношення з раціональними нормами харчування;
- 5) динаміка і рівень цін на продукти харчування. Зміна вартості продовольчого кошика;
- 6) розвиненість інфраструктури торгівлі продуктами харчування, структура роздрібної торгівлі.

Для характеристики потенціалу агропромислового комплексу регіону пропонується використання таких показників:

- 1) рівень і структура виробництва найважливіших видів продукції рослинництва і тваринництва та продуктів харчування в динаміці (абсолютні значення і на душу населення). Урожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби і птиці;
- 2) стан матеріально-технічної бази АПК (парк основних видів техніки, знос основних фондів переробної промисловості, інвестицій в АПК). Показники фондо-, механо-, енергоозброєності сільськогосподарських і переробних підприємств;
- 3) питома вага сільського господарства у валовому регіональному продукті;

- 4) індекс співвідношення цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (диспаритет цін);
- 5) питома вага витрат сільськогосподарських товаровиробників;
- 6) стан соціальної інфраструктури села;
- 7) розміри державної підтримки аграрного сектора;
- 8) показники формування регіонального продовольчого фонду;
- 9) наявність і стан природних ресурсів сільськогосподарського призначення (площі сільгоспугідь, внесення добрив, ерозійні процеси);
- 10) фінансовий стан підприємств АПК.

Для характеристики експорту-імпорту продовольства в регіоні аналізуються такі показники:

- 1) увезення-вивезення продовольчої продукції;
- 2) самозабезпечення продовольством (частка імпортного продовольства і продовольства, увезеного з інших регіонів, у кінцевому споживанні регіону) за основними видами продовольчої продукції;
- 3) відносини споживання продовольства на душу населення за рахунок регіонального виробництва до раціональних норм споживання за основними видами продуктів харчування.

Для оцінки якості продовольства в регіоні можливе застосування таких показників:

- 1) обсяги виявленої продовольчої продукції, що не відповідає вимогам якості;
- 2) вміст шкідливих речовин у проінспектованій продукції;
- 3) відношення кількості продукції, забракованої органами контролю, до загальної кількості проінспектованої продукції.

Для характеристики продовольчої незалежності регіону в реальних умовах можна використовувати модифікований перший метод, при цьому в розрахунках враховуються не всі вироблені і спожиті в регіоні продукти харчування, а тільки ті, що входять до складу основних (життєво важливих) продуктів. Під такими продуктами розуміються продукти харчування, що традиційно виробляються не

території України і є за структурою і обсягами основою харчового ринку населення.

Найскладнішою видається кількісна оцінка якості продовольства, оскільки результати виявленої в ході перевірок і інспекцій невідповідності вмісту в продуктах харчування шкідливих для здоров'я речовин нормативним споживанням або невідповідності продукції встановленим стандартам можуть бути використані для оцінки якості всієї продовольчої продукції тільки з певним ступенем похибки. При цьому найбільш застосовним показником (хоча він і характеризує загальну якість продовольства тільки побічно) може бути визнане відношення кількості продукції, визнаної органами контролю відповідною вимогам за якістю, до загальної кількості проінспектованої продукції.

Порогові значення чинників продовольчої безпеки визначаються залежно від національних демографічних і природно-економічних особливостей кожного регіону, при цьому як чинники можна взяти диференціацію доходів і споживання, середній рівень споживання білка тваринного і рослинного походження, рівень бідності й убогості, деградація особи і сім'ї, зростання смертності, зокрема дитячої, рівень середньої тривалості життя[10].

Остаточний висновок про стан регіональної продовольчої безпеки може бути зроблений тільки на основі комплексного аналізу всієї сукупності показників соціально-економічного стану домогосподарств, стану продовольчого ринку, всіх сфер агропромислового комплексу і природних ресурсів сільськогосподарського призначення регіону, а також міжрегіональної і зовнішньої торгівлі.

На основі визначення проблемних областей (для яких значення розрахованих показників найменші) повинні формулюватися пріоритетні напрями державного регулювання, визначатися цілі й методи їх досягнення в рамках системи забезпечення продовольчої безпеки регіону. Таким чином, аналіз показників, що застосовуються для характеристики стану продовольчої безпеки, є об'єктивною основою формування стратегії і тактики її забезпечення.

1.3. Теорико-методологічні основи розвитку і функціонування світового ринку риби та морепродуктів

Світовий ринок риби та рибопродуктів завжди був і залишається важливою складовою світової торгівлі. Стан і тенденції світового рибного господарства, починаючи з 80-х років, характеризується підсиленням конкуренції серед розвинутих у риболовному відношенні країн за право використання морських рибних ресурсів і морепродуктів. Застосування надмірних потужностей в Світовому океані при здійсненні рибальства спричинило переексплуатацію основних об'єктів промислу, що користуються підвищеним попитом на світовому ринку, і зумовило необхідність розвитку рибництва – штучного вирощування риби та морепродуктів.

Важливим елементом системи організації ринку в умовах зростаючої кількості населення є механізм ринкового збалансування попиту і пропозиції. Ринок рибних товарів значною мірою формувався стихійно, без науково обгрунтованої системи. Головним регулятором функціонування даного сегменту був ринковий механізм, який швидко адаптувався до специфіки товару та побажань споживачів. У середині 2000-х роках ХХ століття почали розвиватись адаптовані до умов ринку збутові стратегії країн-виробників, які збільшили прибутки і охарактеризували основні тенденції та напрями розвитку ринку риби та рибопродуктів[12].

На даний момент можна говорити про тісну залежність обсягів вилову риби та рибопродуктів і кількості населення. Вцілому зараз спостерігається часткове збалансування попиту і пропозиції на ринку рибу та рибопродукти, та все ж основною проблемою залишається невідповідність потреб населення і виробництва даного виду продукції. На рис. 1.1. зображено сучасну ситуацію на ринку риби та рибопродуктів.

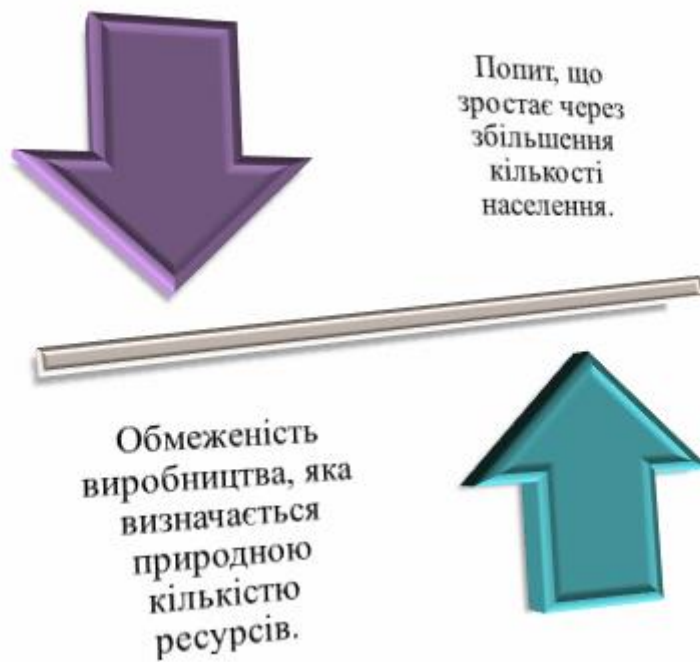

Рис. 1.1. Сучасна ситуація на ринку риби та рибопродуктів

За прогнозами експертів ООН (Організація Об'єднаних Націй), споживання риби та морепродуктів у країнах, що розвиваються, постійно збільшуватиметься і безумовно значною мірою впливатиме на структуру та вартість торговельних потоків на світовому ринку. Оскільки чисельність населення продовжує зростати значно швидшими темпами, ніж обсяги пропозиції рибної продукції на світовому ринку, остання визначатиметься і формуватиметься у відповідності до можливостей виробництва продукції рибництва внаслідок природної обмеженості ресурсів для здійснення рибальства. Для країн-експортерів даного виду продукції це створює потужні рушії для відтворення ресурсів Світового океану і розвитку альтернативних джерел виробництва продукції рибної промисловості.

На сьогоднішній день можна говорити про досить швидкий і стабільний розвиток світового ринку риби та рибопродуктів, а також про його важливість через зростаючий попит і частку у світовій торгівлі, що постійно збільшується.

В сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі ефективно функціонування ринку риби та рибопродуктів неможливе без злагодженого і

відпрацьованого механізму взаємодії його учасників. Аналіз співпраці покупців і продавців у розвинених країнах є важливим елементом впровадження та вдосконалення ринкової політики.

Правила організації ринку продукції рибальства та рибництва повинні враховувати розвиток і зміни в сучасній системі видобутку продукції. Метою організації ринкової взаємодії визначено забезпечення сталого управління водними ресурсами та досягнення стабільних цін на ринку, балансу між попитом і пропозицією враховуючи обсяги сировини у кількості, необхідній як кінцевим споживачам, так і переробній промисловості країн-експортерів та країн-імпортерів.

Важливим елементом механізму взаємодії учасників ринку риби та рибопродуктів є розроблення та впровадження єдиної збутової системи. Спільна політика країн-учасників щодо організації реалізації продуктів рибного промислу та аквакультури об'єднує чотири складові частини:

- вилов;
- транспортування;
- зберігання;
- продаж.

Беручи до уваги особливості здійснення рибного промислу, непередбачуваність і змінний характер виробництва, дисбаланс на ринку між попитом і пропозицією, особливості для сезонних видів промислу, то функціонування єдиної збутової стратегії країн-учасників є одним з найважливіших аспектів стабільного функціонування ринку риби та рибопродуктів.

Суть спільної політики країн-експортерів викладена в Директиві №104/2000 від 17 грудня 2019 року «Про взаємодію учасників ринку продукції рибальства та рибництва». У даному документі вказано, що кожний із чотирьох етапів може бути виконаний різними країнами на основі взаємовигоди кожної зі сторін. Такий підхід значно пришвидшує збут і збільшує прибутки, крім того дана стратегія може залучати ширше коло країн до участі у збутовій системі. На основі

цього можна стверджувати, що механізм взаємодії учасників є важливою ланкою у стабільному функціонуванні ринку риби та рибопродуктів.

Нові тенденції в трансформуванні міжнародного економічного середовища, які характеризуються глобалізацією, лібералізацією, інтернаціоналізацією ринків, поляризацією інтересів провідних економік світу, їх високою конкуренцією визначають складність процесів, що відбуваються в міжнародній економіці. Все це зумовлює необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на вивчення розвитку і покращення функціонування світового ринку риби і рибопродуктів, який є одним з найперспективніших у світовому розрізі аналізу функціонування світового господарства.

Сучасний світовий ринок вимагає все більшої відкритості економіки країни і саме тому зовнішньоторговельна політика держави є специфічною сферою діяльності. Саме тому для неї характерні постійні зміни у використанні певних інструментів державного регулювання, які можуть бути викликані коливанням кон'юнктури на світових товарних ринках, політичними змінами тощо. Сучасний етап розвитку світового господарства та регулювання зовнішньоекономічної діяльності характеризується високою динамічністю, що зумовлено гострою конкуренцією та багаточисленними торгівельними війнами, а також розвитком інструментарію регулювання міжнародних потоків.

Враховуючи важливість рибної галузі в забезпеченні населення продовольством, а також необхідністю збереження та відтворення рибних запасів, питаннями рибальства і міжнародної торгівлі рибою та морепродуктами активно займається цілий ряд міжнародних організацій. Визначальна роль у цій системі належить ФАО (Продовольча і сільськогосподарська організація ООН) та СОТ (Світова організація торгівлі). Останніми роками ФАО та її відділ з регулювання торгівлі в підкомітеті з рибальства та рибництва (COFI: FT) все більше зближуються з СОТ у частині постановки та вирішення складних задач зовнішньоторговельних проблем міжнародної торгівлі рибою та морепродуктами.

Рибне господарство як важлива складова сільського господарства теж вимагає здійснення ефективної політики державного регулювання дозволеними методами та інструментами у відповідності до вимог міжнародних і регіональних організацій. Сучасний портфель адаптованих методів регулювання, які широко використовуються на практиці в процесі торгівлі рибою і морепродуктами та проходженні міжнародними каналами, вже має в своєму арсеналі достатню кількість інструментів регулювання, які розподілено на тарифні та нетарифні (квоти, ліцензії, імпортні податки тощо.)

Та, як і будь-яка галузь світового ринку, ринок риби та рибопродуктів підкоряється законам попиту і пропозиції. Для деяких країн ця продукція є просто незамінною, для неї характерною є широка диверсифікація.

У тому, що стосується процесів рибальства та рибництва, необхідність застосування адекватних заходів регулювання та підтримки з боку держави продиктовано появою у світовій економіці прикладів недієздатності ринкової конкуренції самостійно відрегулювати цей ринок (через прояв монополізму в результаті концентрації прав використання водних біоресурсів у великих судновласників та відсутність однакового доступу країн до ресурсів риби та морепродуктів). До того ж, рибу та морепродукти відносять до вичерпних природних ресурсів, які ринок не здатний забезпечити в необхідних обсягах, а практика вже надала багато підтверджень того, наскільки небезпечний ринковий лібералізм по відношенню до живих ресурсів. Доведено, що субсидіювання рибного господарства приводить до нуля захисний ефект від застосування протекціонізму. Проаналізувавши попередні напрацювання ФАО та врахувавши ресурси для фінансування субсидій, які використовують у сучасній економіці, їх класифікують на бюджетні, позабюджетні кошти, міжгалузеві субсидії та такі, що спрямовані на зменшення платежів за користування ресурсом.

Регулювання міжнародної торгівлі рибою і морепродуктами ускладнюється й тим, що рибна продукція не є предметом домовленостей Угоди про сільське господарство в рамках СОТ, і поліпшення доступу до ринку даної продукції відповідно пов'язують з прогресом у переговорах відносно доступу до ринку для

несільськогосподарської продукції (NAMA). У багатьох розвинених країнах зросло усвідомлення необхідності комплексного реформування правил торгівлі продукції.

Одночасно існують підстави стверджувати, що незважаючи на наявність торговельних бар'єрів на світовому ринку риби та морепродуктів, які пропонується класифікувати на тарифні і нетарифні (адміністративні та економічні), вони є значно нижчими порівняно з традиційними ринками аграрної продукції. Так, тарифи значно нижчі, а імпортні квоти значно ліберальніші. Саме завдяки цьому міжнародна торгівля даною групою товару розвивається досить високими темпами.

Висновки за розділом 1.

Однією з головних складових національної та економічної безпеки держави є її продовольча безпека. Поряд з іншими проблемами економічного розвитку в сучасних умовах проблема продовольчої безпеки стає все більш гострішою та займає все більш вагоме значення в структурі економічної безпеки. Сюди можна віднести продовольчу забезпеченість країн і регіонів, продовольчу незалежність, безпеку продовольства для життя та здоров'я населення, так як продукти життєдіяльності є важливим ресурсом країни. Вирішення проблем продовольчої безпеки та її забезпечення має важливе значення та може розглядатися на регіональному та державному рівнях. Продовольча безпека визначається двома складовими – економічною і фізичною доступністю. Доступність продовольства реалізується через можливість його придбання з врахуванням купівельної спроможності, ціни та його наявності у відповідній кількості та необхідної якості. Питанню продовольчої безпеки відводиться особливе місце в концепціях національної безпеки більшості розвинутих країн світу. Проте ряд питань залишаються невирішеними: потребують додаткових досліджень та розробки шляхи та інструменти підвищення продовольчої безпеки країни, забезпечення її на більш високому рівні. Забезпечення продовольчої безпеки України вимагає підтримки відповідного рівня продовольчого самозабезпечення, що передбачає використання державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції та використання заходів контролю імпортової продукції з метою захисту власних виробників від іноземної конкуренції. В цьому контексті дуже важливим є оцінка стану розвитку продовольчої безпеки в країні із визначенням основних проблем, які виникають в процесі її забезпечення на макро - і мезорівні.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА СТАНУ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ РИБНОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1. Аналіз світових та національних тенденцій розвитку ринку рибної продукції

Пропозиція риби та морепродуктів на глобальному ринку формується за рахунок трьох основних ресурсів. Це рибальство у світовому океані, на яке припадає 61 % загального видобутку рибної продукції, та внутрішнє рибальство (озера й річки) в обсягах 6%, а також продукція рибництва (аквакультури), вирощуванням якої займаються як у внутрішніх водоймах, так і в спеціально облаштованих територіях уздовж морського узбережжя, що забезпечує 33% обсягів із позитивною тенденцією до збільшення (рис.2.1).

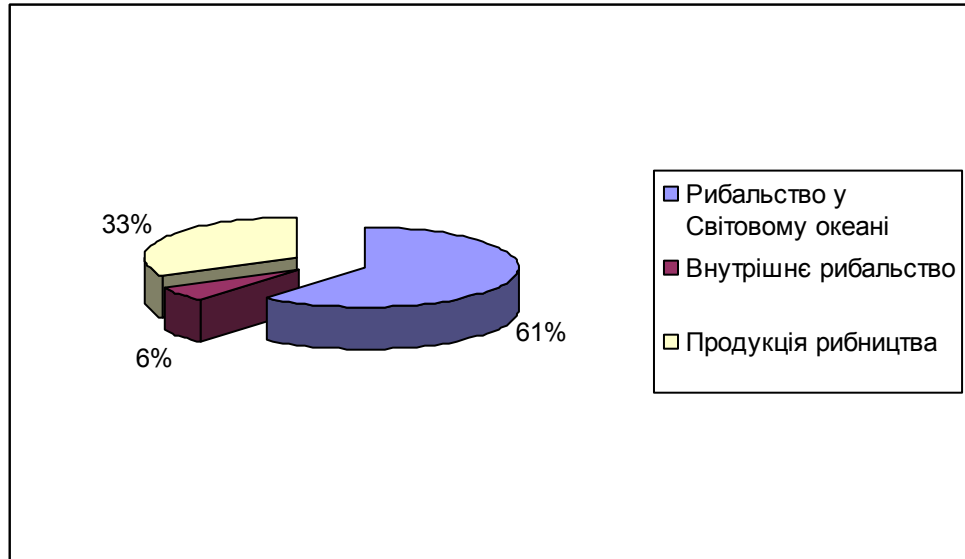

Рис.2.1. Формування пропозиції рибної продукції на глобальному ринку

Ведення рибальства та рибництва є висококонцентрованим видом діяльності. Близько 80% загального видобутку рибної продукції забезпечують усього 20 країн, серед яких Китай виступає беззаперечним лідером. Також світовий стан пропозиції на ринку риби т

А морепродуктів протягом тривалого часу визначають Перу, США, Чилі, Індонезія, Японія, Індія, Таїланд, Норвегія, Латвія, Естонія. Ведення рибного господарства цими країнами зумовлено виходом до морів, наявністю розвинених портів і хорошої державно-регуляційної бази .

Здійснення експортно-імпортних операцій на ринку рибної продукції дозволяє забезпечувати попит населення кожного окремого регіону в умовах нерівності доступу до водних ресурсів

На сучасному етапі свого розвитку міжнародні потоки торгівлі рибою та морепродуктами продовжують бути направлені з тих країн, що розвиваються, до індустриальних держав. Лідерами серед країн-імпортерів вважаються: ЄС (близько 24% загальних обсягів імпорту), Японія та США, також вагомою є частка азіатських країн (решта імпорту припадає на країни Центральної Америки і Океанії (рис.2.2).

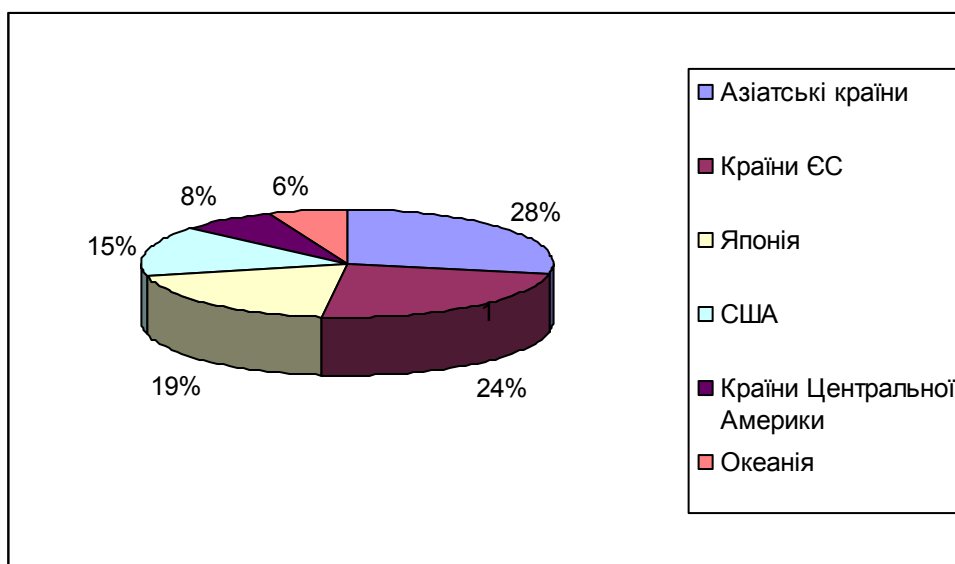

Рис.2.2. Частки країн-імпортерів на світовому ринку риби та рибопродуктів

Найбільшими світовими експортерами риби та рибопродуктів є країни, що розвиваються. Так, за даними ФАО, в 2021 р. ці країни забезпечували до 34% обсягів експорту риби та морепродуктів, 2019р. – 46%, а в 2020 році цей показник досягав 57 відсотків. Тому можна говорити про позитивні тенденції у розвитку економік цих країн і загалом про збільшення їх частки у світовому господарстві.

В умовах розвитку світового ринку спостерігається збільшення споживання риби через її популярність та доступність у порівнянні з іншими видами продуктів тваринного походження, збільшення споживання делікатесних рибопродуктів та збільшення популярності промислових риб малих розмірів через їх низьку вартість.

Споживання риби та рибопродуктів у світі зростає, в основному це відбувається через збільшення чисельності населення, незначна частка – через зростання споживання на душу населення.

Через виснаження запасів світового океану країнами-постачальниками риби та рибопродуктів у 2019 була прийнята стратегія розвитку штучної аквакультури, таким чином риболовні країни намагалися зберегти світові запаси риби та рибопродуктів, а також забезпечити їх якісне відтворення. Відповідна домовленість була укладена країнами-експортерами риби та рибопродуктів на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у 2016 року. Підписання угоди відбулося на основі взаємодопомоги і взаємної вигоди між країнами. Члени об'єднання країн-експортерів мають допомагати і заохочувати розвиток штучного вирощування риби та рибопродуктів на власній території, а також можуть здійснювати спільні з іншими державами програми, укладати договори, ділитися новітніми технологіями у даній сфері. Також країни можуть отримувати матеріальну і технічну допомогу від ООН чи безпосередньо від інших членів угоди.

Обраний курс розвитку штучного вирощування риби виправдав себе, кожного року його частку стабільно зростає, тим самим допомагає зберегти і відтворити природні запаси.

В той час як країни, що розвиваються, але не є найменш розвинутими, постачають 65% рибопродуктів світової торгівлі, частка найменш розвинутих країн (НРК) залишається на дуже низькому рівні одного відсотка. ЄС є винятком з цієї тенденції, оскільки імпорт ЄС (напів-) переробленої риби з найменш розвинених країн з 2000 року подвоївся. Торговельні потоки між країнами, що розвиваються, але не є НРК збільшилися на 25 відсотків з 2020 року. Китай в даний час є найбільшим експортером рибної продукції та основним гравцем у рибопереробці.

Дослідження підкреслює важливість країн ЄС-27 як ведучого ринку імпорту рибної продукції у світі, після США, Японії та Китаю.

Частка країн ЄС-27 у світовому імпорті складає 30% у вартісному вираженні. Імпорт відбувається переважно з Норвегії, Китаю, Ісландії та США. Близько 10% імпорту ЄС-27 надходить з країн Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону. Японія, Швейцарія, Норвегія є основними споживачами рибних продуктів, що експортуються з ЄС-27. Експорт до Норвегії в основному складає рибне борошно для аквакультури.

Загалом можна говорити про позитивну динаміку розвитку світового ринку риби та рибопродуктів, а також про зростання частки країн, що розвиваються у даному сегменті світової торгівлі, що допомагає зростанню світового господарства.

Було висловлено певну стурбованість щодо субсидіювання рибного господарства деякими країнами світу, що ставить українського виробника у нерівне становище. Крім того, стримуючим фактором при здійсненні торговельних операцій залишаються нетарифні заходи регулювання – ветеринарні і санітарні бар'єри, так і швидкість змін законодавства ЄС. Деякі держави в змозі фінансувати такі зміни за рахунок уряду (бюджету), але далеко не усі держави можуть собі дозволити такі масштабні витрати.

Рибний ринок України поки що далекий не тільки від насичення, але навіть і від мінімального задоволення внутрішніх потреб населення країни. З іншого боку, саме його недостатній розвиток (порівняно, наприклад, з тваринництвом

або навіть агропромисловим комплексом) робить його досить привабливим для інвестицій, так би мовити, про запас - на середньо-та довгострокову перспективу.

Табл. 2.1.- Рибне господарство України в 2020-2021рр.

Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів, т						
	усього	у т.ч. за видами водоймищ				У т.ч. виллов риби
		у внутрішніх водоймах	у виключній (морський) економічній зоні України	у виключних (морських) економічних зонах інших держав	у відкритій частині Світового океану	
2020	256853	42201	67314	147338	-	238600
2021	218681	38364	69725	110592	-	215017

За даними Держкомстату, рівень споживання рибної продукції на душу населення України склав за минулий рік 15,1 кг. При тому, що мінімальні норми споживання риби становлять 12 кг, раціональні - 20 кг. Про це повідомляє Українська аграрна конфедерація (УАК). При цьому в деяких країнах Європи споживання риби складає від 24 до 35 кг на душу населення.

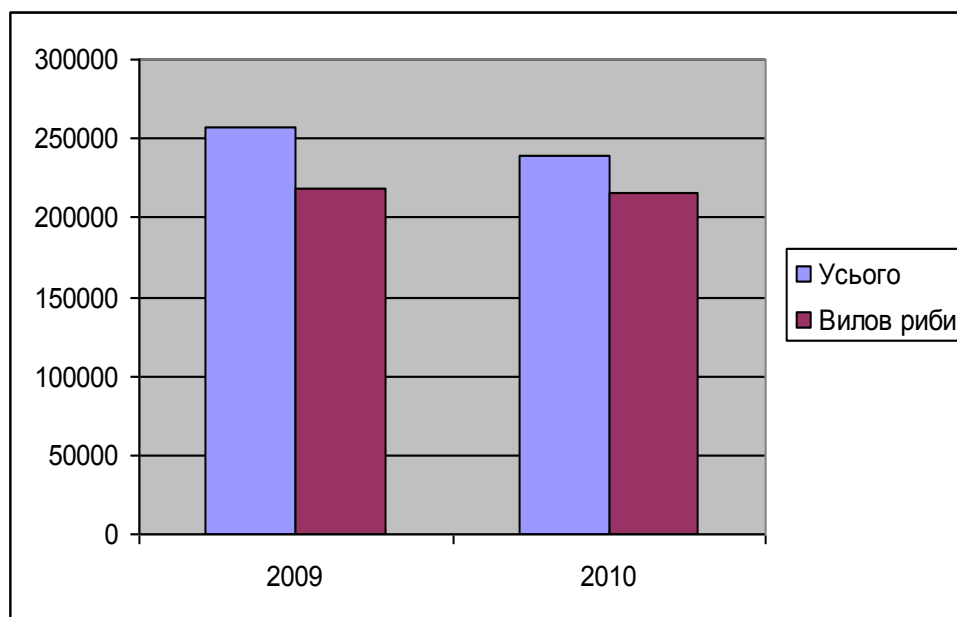

Рис.2.3. Видобування водних живих ресурсів у 2020-2021 рр., т

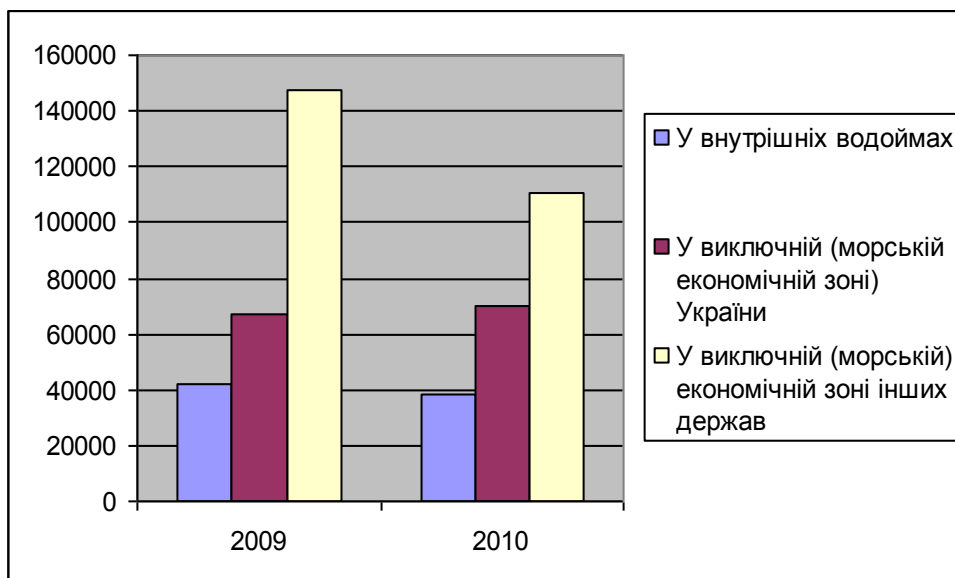

Рис.2.4. Видобування водних живих ресурсів у 2020-2021 рр.
за видами водоймищ, т

Пропозиція риби та морепродуктів на ринку формується за рахунок трьох основних ресурсів. Це внутрішнє рибальство (озера й річки), продукція рибництва (аквакультури), вирощуванням якої займаються у внутрішніх водоймах, та імпорт. За підсумками 2021 року, велика частина вилову риби припадала на підприємства трьох регіонів - Одеської області (18 537 тонн), м. Київ (17282 тонн), Херсонська область (12714 тонн). Вітчизняне рибне господарство забезпечує лише одну третину потреби населення в рибі і морепродуктах. Решта – 2/3 приходять з-за кордону, здебільшого у замороженому вигляді. За оцінками експертів, імпортна риба в минулому році зайняла близько 75% загального обсягу споживання цієї продукції в Україні.

Характеристику динаміці рибного господарства дають різні показники. Щоб детальніше проаналізувати суть тенденції розвитку даної галузі, розрахуємо деякі з них, взявши дані 2020-2021 років, оскільки 2019 рік через світову кризу не дає об'єктивних даних для тенденції.

1. Показники динаміки темпів росту:

- темп росту експорту:

$$\text{Тр.е.} = \text{Ез.р.} / \text{Еб.р.} * 100\%, \quad 2.1)$$

де Тр.е. – темп росту експорту; Ез.р. – обсяг експорту в звітному році; Еб.р. – обсяг експорту в базисному році.

$$\text{Тр.е. (2021)} = 21007,7/25175,6*100\%=83,4\%$$

- темп росту імпорту:

$$\text{Тр.і.} = \text{Із.р.} / \text{Іб.р.} * 100\%, \quad 2.2)$$

де Тр.і. – темп росту імпорту; Із.р. – обсяг імпорту в звітному році; Іб.р. – обсяг імпорту в базисному році.

$$\text{Тр.і. (2021)} = 568561,9/471195,7*100\%=120,7\%$$

- темп росту зовнішньоторговельного обігу:

$$\text{Тр.зт.об.} = \text{ЗТОз.р.} / \text{ЗТОб.р.} * 100\%, \quad 2.3)$$

де Тр.зт.об. – темпи росту зовнішньоторговельного обігу; ЗТОз.р. – обсяг зовнішньоторговельного обігу за звітний рік; ЗТОб.р. – обсяг зовнішньоторговельного обігу за базисний рік.

$$\text{Тр.зт.об. (2021)} = 589569,6/496371,3*100\%=118,8\%$$

З розрахунків видно, що експорт рибної продукції зменшується, що відбувається насамперед через зменшення обсягів рибного господарства (табл. 2.1), в той час як імпорт зростає.

2. Сальдо торгового балансу – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни, отже розрахуємо сальдо балансу для 2020-2021рр. (тис. дол. США)

$$\text{СБ (2020)} = 25175,6 - 471195,7 = - 446020,1$$

$$\text{СБ (2021)} = 21007,7 - 568561,9 = - 547554,2$$

Сальдо торгового балансу України протягом 2020-2021 років постійно мало від'ємний результат. Це зумовлено нездатністю українського рибного господарства покривати потреби населення і задовольняти попит на рибу та рибопродукти. Згідно з даними вітчизняних і закордонних експертів, при оновленні виробничої бази і розвитку рибного господарства Україні вдасться збільшити задоволення власного попиту у 2 рази, але це все одно не дасть змогу повністю звільнитися від залежності імпортних поставок.

3. Експорт на душу населення:

$$\text{Ед.н.} = \text{Ез.р.} / \text{к-сть населення}, \quad (2.4)$$

де Е д.н. – обсяг експорту на душу населення в звітному році; Ез.р. – обсяг експорту в звітному році.(тис.дол.США).

$$\text{Ед.н. (2020)} = 25175,6/45859,8 = 0,55$$

$$\text{Ед.н. (2021)} = 21007,7 / 45778,5 = 0,46$$

4. Імпорт на душу населення:

$$\text{Ід.н.} = \text{Із.р.} / \text{населення}, \quad (2.5)$$

де І д.н. – обсяг імпорту на душу населення в звітному році;Із.р. – обсяг імпорту в звітному році.

$$\text{Ід.н. (2020)} = 471195,7/45859,8 = 10,3$$

$$\text{Ід.н. (2021)} = 568561,9 / 45778,5 = 12,4$$

Неточність і непостійність показників 3 та 4 частково залежать від кількості населення в державі, а також мит і цін. Розглядаючи даний період часу, можна говорити про стійкі тенденції зниження рівня населення, водночас росту цін і неоднакових ставок мит.

Зниження кількості населення досить відчутно впливає на ці показники, тому можливі тенденції росту як експорту, так і імпорту риби та рибопродуктів на душу населення.

У міжнародних зіставленнях експортна квота використовується не тільки для характеристики рівня інтенсивності зовнішньої торгівлі країни, а й з метою оцінки рівня відкритості національного господарства, участі в міжнародному розподілі праці.

5. Експортна квота (відношення експорту до ВВП):

$$\text{Ек.в.} = \text{Ез.р.} / \text{ВВП} * 100\%, \quad (2.6)$$

де Ек.в. – експортна квота; Ез.р. - обсяг експорту в звітному році (тис.дол.США); ВВП – валовий внутрішній продукт (тис.грн).

Курс валют:

2020 рік-1дол.США-7,79 грн.

2021 рік-1дол.США-8,0 грн.

$$\text{Ек.в. (2020)} = 25175,6/(914720000/7,79)*100\%=0,0214\%$$

$$\text{Ек.в. (2021)} = 21007,7/(1094607000/8,0)*100\%=0,0193\%$$

Використовуючи дані щодо експортної квоти країни в аналітичних цілях, слід брати до уваги такі закономірності:

- за стабільних (нормальних) умов відтворення експортна квота для кожної конкретної країни протягом певного історичного періоду зберігається більш-менш постійною;

- експортна квота тим більша, чим вище розвинуті виробничі сили країни;

- у великих країнах експортна квота, як правило, менша, ніж у малих;

- за відносно однакового рівня розвитку виробничих сил експортна квота тим більша, чим менший економічний потенціал країни;

- експортна квота країни тим вища, чим розвиненіші її виробничі сили, чим більше в її галузевій структурі виробництв з поглибленим технологічним розподілом праці, чим меншим є її економічний потенціал та забезпеченість власними природними ресурсами.

Частка риби та рибопродуктів у експорті України залишається досить малою, вона дуже тісно пов'язана з коливанням курсу валют, тому говорити про її реальне збільшення не доцільно, ріст експортної квоти зумовлений інфляційними коливаннями.

Імпортна квота, як частка імпорту у валовому внутрішньому продукті країни, характеризує також рівень залежності країни від імпорту товарів і послуг.

6. Імпортна квота:

$$\text{Ік.в.} = \text{Із.р.} / \text{ВВП} * 100\%, \quad 2.7)$$

де Ік.в. – імпортна квота; Із.р. – обсяг імпорту в звітному році; ВВП – валовий внутрішній продукт.

$$\text{Ік.в. (2020)} = 471195,7/(914720000/7,79)*100\%=0,401\%$$

$$\text{Ік.в. (2021)} = 568561,9/(1094607000/8,0)*100\%=0,416\%$$

Імпорт риби та рибопродуктів України переважає експорт, тому імпортна квота має більше значення, ніж експортна. Але інфляційні коливання валютного курсу теж є причиною непостійного значення цього показника.

7. Квота зовнішньоторговельного обігу:

$$\text{ЗТО}_{\text{к.в.}} = \text{ЗТО}_{\text{з.р.}} / \text{ВВП} * 100\%, \quad (2.8)$$

де $\text{ЗТО}_{\text{к.в.}}$ – квота зовнішньоторговельного обігу; $\text{ЗТО}_{\text{з.р.}}$ – обсяг зовнішньоторговельного обігу в звітному році (млн.дол.США); ВВП – валовий внутрішній продукт (млн.дол.США).

$$\text{ЗТО}_{\text{к.в.}} 2020 = 496371,3 / (914720000 / 7,79) * 100\% = 0,423\%$$

$$\text{ЗТО}_{\text{к.в.}} (2021) = 568561,9 / (1094607000 / 8,0) * 100\% = 0,431\%$$

Цей показник має майже постійне значення, тому що ріст зовнішньоторговельного обороту збігається з темпами росту ВВП нашої держави.

8.Індекс концентрації експорту країни у світовому експорті риби та рибопродуктів. Розрахуємо його як відношення експорту риби та рибопродуктів України до частки експорту риби та рибопродуктів у світі.

$$\text{KE} = \text{EY} / \text{ЕС} * 100\%, \quad (2.9)$$

де EY- експорт України (млн.дол.США); ЕС- експорт світовий (млн.дол.США).

$$\text{KE} 2020 = 25,1756 / 93000 * 100\% = 0,027\%$$

$$\text{KE} 2021 = 21,0077 / 101000 * 100\% = 0,021\%$$

Як видно з результатів, цей показник дуже малий і ніяк не впливає на міжнародний ринок і на торгівлю на ньому.

9. Коефіцієнт імпоротної залежності країни — відношення обсягу імпорту певного товару до обсягу його споживання в країні. Імпортну залежність можна охарактеризувати, як залежність країни від зовнішнього ринку в яких-небудь товарах або їх групах внаслідок відсутності в країні необхідних для виробництва потужностей, сировини, кваліфікованих кадрів або через причини економічного та політичного характеру.

Структурні показники розвитку міжнародної торгівлі характеризують експортні та імпорتنі товарні потоки за такими ознаками, як товарний склад і регіональна спрямованість.

Розрахуємо коефіцієнт імпоротної залежності:

$$IЗ=OI/OC*100\%,$$

2.10)

де ОІ – обсяг імпорту даного товару на одну особу (кг.); ОС – обсяг споживання даного товару у країні на одну особу (кг.).

$$IЗ (2020) = 13,1/17,4*100\% = 75,3\%$$

$$IЗ (2021) = 12,8/14,9*100\% = 86,1\%$$

З розрахунків видно, що Україна є залежною від імпорту риби та рибопродуктів через зростаючий попит на даний товар.

Аналіз показників дає змогу стверджувати, що рибна промисловість України має негативні тенденції. Наша держава залишається імпортозалежною, внутрішній ринок рибної продукції не може задовольнити зростаючий попит. За рахунок імпорту досягається постачання тих видів риб та рибопродуктів, до яких не мають доступу українські рибалки або обсяги їх вилову недостатні. Тому розвиток даної галузі є одним з першочерговим завданням для економіки. Саме тому на державою розроблена програма «Аквакультура», спрямована на наповнення рибогосподарських водних об'єктів України цінними видами риби, передбачає збільшення вилову товарної риби до 91,7 тис. т до 2025 р.

Експерти УАК відзначають, що збільшення обсягів вирощування риби в 1,5-2 рази - до 60-65 тис. т - це реальна можливість вітчизняної аквакультури.

За словами голови Державного агентства рибного господарства України Віктора Дроника, у 2021 році всього за державним замовленням "вселено" у рибогосподарські водні об'єкти України 10,3 млн. екземплярів молодняку цінних промислових видів риб, та видів, занесених до Червоної книги України. У тому числі, за його словами, "в Азово-Чорноморський басейн вселено майже 3,8 млн. екз. молоді судака та осетрових видів риб".

За даними заступника голови Держмитслужби України Сергія Сьомки, імпорту риби в Україні за перші дев'ять місяців 2021 р. зріс порівняно з таким самим періодом 2020 р. майже на 16% проте обсягів 2019 року таки не досяг. До 2018 р. при відносно стабільній економічній ситуації в країні експерти прогнозують збільшення імпорту на 5–7% на рік.

Лідери ринку

Нині ринок ділять п'ять найбільших дистриб'юторів: «Українська Східна Рибна Компанія», «Скандинавія-Фіш», «Міжнародна група морепродуктів», «Кліон» і «Рікон». За підрахунками експертів, їх частка на ринку складає понад 75%. За словами радника міністра економіки Аркадія Філімонова: «Традиційно в країні споживаються океанічні сорти риби. Наприклад, близько 20% обсягу імпорту припадає на оселедця, якого в Україні немає».

Морожена риба

Обсяг імпорту мороженої риби в натуральних одиницях на територію України за останні роки не характеризувався постійною динамікою. Після значного скорочення імпорту мороженої риби у 2020 році на 11%, у 2021 спостерігалось зростання показника на 10%.

У грудні 2021 р. по відношенню до листопада цього ж року імпорт мороженої риби на територію України зріс на 66%. Темп приросту імпорту даного виду продукції в порівнянні з груднем 2020 р. склав 25%.

У 2009 році експорт мороженої риби за межі України порівняно з 2019 роком збільшився майже в 12 разів. Проте в 2021 р. відносно 2020 р. спостерігається скорочення даного показника на 23%.

Експорт мороженої риби в грудні 2021 р. відносно попереднього місяця скоротився на 53%. Порівняно з аналогічним періодом 2020 р. цей показник практично не змінився, продемонструвавши скорочення всього на 1%.

Що ж стосується виробництва, то у 2021 році у порівнянні із попереднім показник скоротився на 38%. Обсяг виробництва мороженої риби в грудні 2020 р. по відношенню до листопада скоротився на 21%. Темп скорочення цього показника в порівнянні з груднем 2021 р. досяг 54% - такі дані було опубліковано інформаційно-аналітичною агенцією Союз-Інформ.

Основним постачальником мороженої риби на територію України є Норвегія. Серед інших країн-імпортерів можна виділити Естонію, Литву, Ісландію, Іспанію, США та інші країни.

Копчена риба

За останні роки обсяг імпорту копченої риби на територію України не характеризувався будь-якої чітко вираженої динамікою. За даними інформаційно-аналітичної агенції Союз-Інформ у 2019 році обсяг імпорту скорочувався, проте за підсумками 2021 року зростав і досяг рівня 76%. У грудні 2021 р. по відношенню до листопада цього ж року імпорт копченої риби на територію України зріс на 19%. У той же час у порівнянні з груднем 2019 р. має місце скорочення імпорту даного виду продукції, темп якого склав 35%.

Експорт копченої риби за межі України у 2021 р. порівняно з 2020 р. скоротився на 78%. Експорт копченої риби в грудні 2021 р. відносно попереднього місяця збільшився в 28 разів. Однак порівняно з аналогічним періодом 2020 р. спостерігається скорочення експорту цього виду продукції на 65%.

За останні два роки обсяг виробництва копченої риби в Україні почав зменшуватися. У 2020 році показник становив 24%, а за підсумками 2021 року темп скорочення цього показника склав 27%. Обсяг виробництва копченої риби в грудні 2021 р. по відношенню до листопада зріс на 41%. Темп приросту цього показника в порівнянні з груднем 2020 р. склав 4%.

Основним постачальником копченої риби на територію України є Норвегія. Іншими великими імпортерами є Литва і Латвія. Внесок інших країн у формування обсягів імпортованої копченої риби є незначним.

Прогнози

Експерти УАК переконані: Україна має величезний потенціал використання внутрішніх водойм у напрямку розвитку рибальства та риборозведення. Так, в Україні понад 400 тис. гектарів лиманів, озер і відокремлених водойм та близько 700 тис. гектарів водосховищ, рибопродуктивність яких може бути підвищена за рахунок інтенсифікації. Збільшення обсягів вирощування риби в 1,5-2 рази - до 60 - 65 тис. тонн. - Це реальні можливості вітчизняної аквакультури з урахуванням збереження біологічної рівноваги і збереження навколишнього середовища.

Що стосується сировинної бази, то, за прогнозами аналітиків, Україні буде залишатися імпортозалежною країною ще якийсь час. В умовах постійного зростання цін на світовому ринку і в зв'язку зі скороченням квот на вилов риби у Світовому океані назріває питання про оптимізацію процесів зі створення сучасної та дієвої вітчизняної аквакультури.

«У 2016-2021 роках й надалі зберігається тенденція до збільшення імпортних поставок норвежських консервів і пресервів з риби та морепродуктів. Активність проявлятимуть і виробники рибної консервації в азіатських країнах - Китай, Таїланд, В'єтнам, - якщо врахувати високий рівень інвестування в цей регіон », - відзначає керівник департаменту аналітики маркетингової компанії« Синергія »Тетяна Ткачук.

В Україні в найближчі роки реальними об'єктами для вирощування можуть стати осетер, стерлядь та севрюга. Згідно з прогнозами експертів, у 2026 р. загальний світовий вилов риби і морепродуктів складе 150-160 млн. т, у тому числі продукція аквакультури - не менше 75-80 млн. т.

Для розв'язання такої комплексної проблеми, як виведення рибного господарства з кризового стану та забезпечення його подальшого розвитку, та, відповідно, виконання пріоритетів діяльності Уряду України щодо забезпечення сталого економічного розвитку України як передумови зростання добробуту її населення, є необхідним розроблення та виконання Державної цільової програми розвитку рибного господарства України на 2018 – 2022 роки.

Її метою є створення організаційних, нормативно-правових та економічних механізмів забезпечення позитивних зрушень у виведенні рибного господарства України з кризового стану.

2.2. Стан та ефективність функціонування регіонального ринку

Для того, щоб охарактеризувати ситуацію на регіональному ринку рибної продукції, слід відповісти на питання, наскільки задовольняються потреби населення даною продукцією, які фактори впливають на його діяльність і

наскільки ефективною є діяльність підприємств, пов'язана з торгівлею рибою та морепродуктами.

Табл.2.2.- Відповідність фактичного раціону харчування населення Харківської області нормам, рекомендованим МОЗ України

Продукти харчування	Річне споживання продуктів харчування на одну особу, кг		
	Норма	Факт	Факт/норма, %
М'ясо та м'ясопродукти	83,0	31,2	73,7
Молоко та молокопродукти	380,0	210,0	55,3
Яйця, шт.	290,0	252,0	86,9
Риба та рибопродукти	20,0	21,6	108,0
Хлібобулочні продукти	101,0	102,0	101,0
Цукор	38,0	36,0	94,7
Олія	13,0	20,4	156,9
Картопля	124,0	90,0	72,6
Овочі та баштанові	161,0	115,2	71,6
Плоди та ягоди	90,0	40,8	45,3

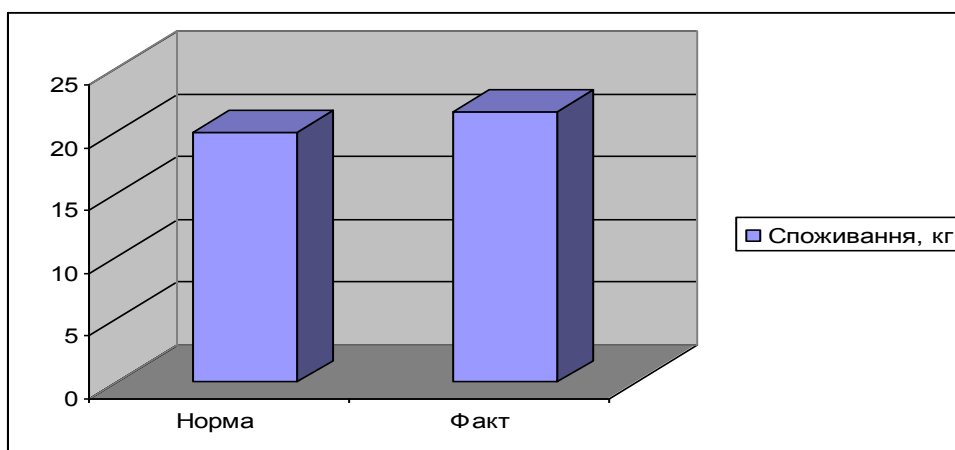

Рис.2.5. Річне споживання риби та рибопродуктів на 1 особу

За даними таблиці 2.2 ми бачимо, що річна норма споживання риби та рибопродуктів перевищується на 8 відсотків. Але, як вже зазначалося в пункті

2.1 і про що свідчать дані таблиці 2.3, задовольняється ця норма переважно за рахунок імпорту.

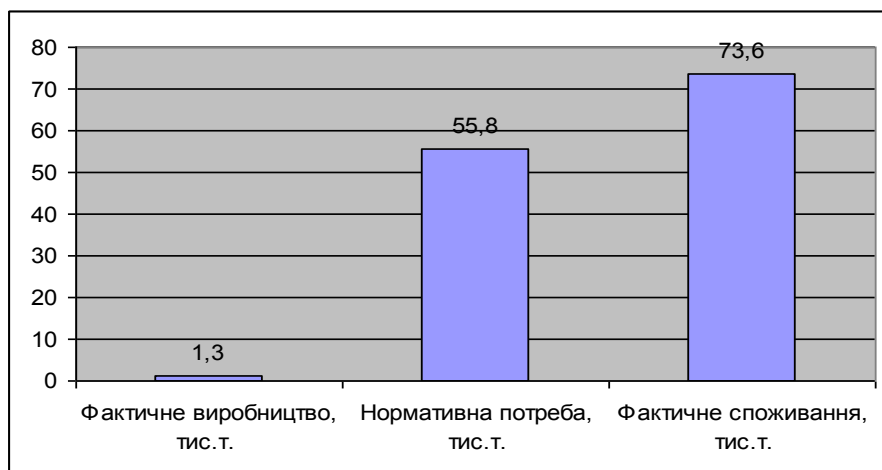

Рис.2.6. Відповідність фактичного виробництва риби та рибопродуктів потребам населення Харківської області

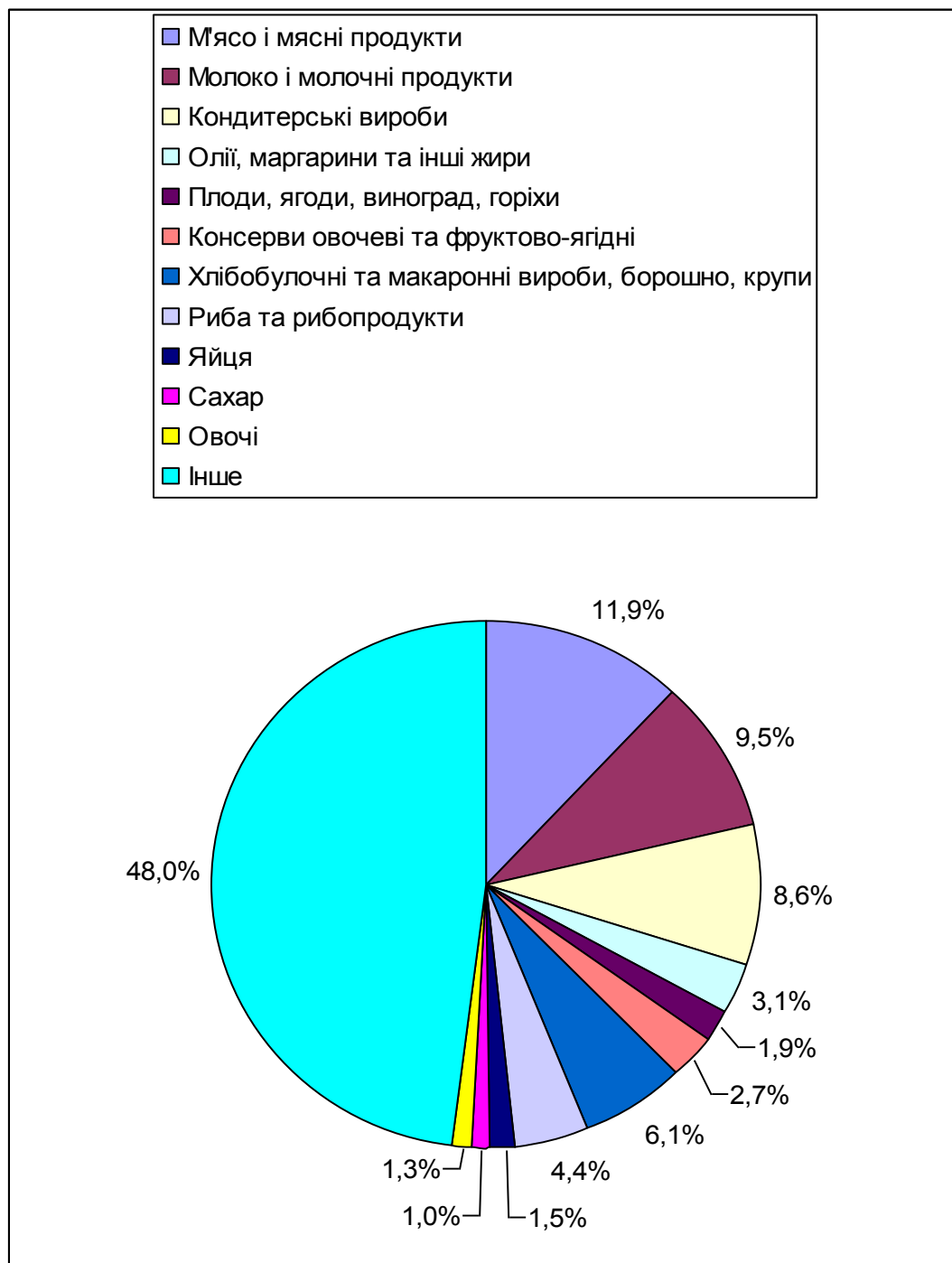

Рис.2.7. Товарна структура роздрібного обігу торговельних підприємств
Харківської області

Табл.2.3.- Відповідність фактичного с/г виробництва потребам населення Харківської області в продуктах харчування

С/г продукція	Фактичне виробництво, тис.т.	Фактичне споживання, тис.т.	Нормативна потреба, тис.т.	Порівняння фактичного виробництва до:			
				фактичного споживання		нормативної потреби	
				Абс. відхилення, тис.т.	Відношення, %	Абс. відхилення, тис.т.	Відношення, %
М'ясо	79,5	184,1	231,5	-104,6	43,2	-152,0	34,3
Молоко	489,1	753,1	1059,9	-264,0	64,9	-570,8	46,1
Яйця, млн..шт.	951,1	669,4	808,9	281,7	142,1	142,2	117,6
Жито в перерахунку на хлібобулочні вироби	2794,6	277,8	281,7	2516,8	1006,0	2512,9	992,0
Сахарна свекла в перерахунку на сахар	136,8	110,5	106,0	26,3	123,8	30,8	129,1
Соняшник в перерахунку на олію	246,3	53,6	36,3	192,7	459,5	210,0	678,5
Картопля	854,3	261,1	345,9	593,2	327,2	508,4	247,0
Овочі та бахчеві	509,4	304,6	449,1	204,8	167,2	60,3	113,4
Плоди, ягоди та виноград	48,6	130,5	251,0	-81,9	37,2	-202,4	19,4
Риба та рибопродукти	1,3	73,6	55,8	-72,3	1,8	-54,5	2,3

Більше ніж 65% обсягу продукції, ввезено ї до України в 2021 р., було імпортовано з п'яти країн. Лідером серед

постачальників протягом 15 років залишається Норвегія (39%). Частка ж інших країн у структурі імпорту змінюється як внаслідок дії певних факторів ринку, так і в результаті зміни торговельної політики між окремими країнами світу. За проведенням аналізом, більшу частину імпорту, а це близько 70 %, в 2021 році забезпечувала риба морожена, яка надходила з Норвегії (50,9%), США (9,1%), Канади (6,2 %), Сполученого Королівства (5,9%), Ісландії (4,7%), ЄС (3,9 %), Естонії (2,3 %). Для задоволення внутрішнього попиту на рибу та морепродукти, важливе економічне значення має імпорт як відносно недорогих товарів (оселедці, салака, путасу, мерлуза, мойва), так і поставки більш якісних і цінних видів риби і морепродуктів (лососеві, окунь, палтус, форель та ін.). Можливості ж українського флоту дають змогу задовольнити попит внутрішнього споживача лише на такі види, як: сардини, ставрида, кілька, хамса, бичок, тюлька, креветка. Рис.2.9. Основні українські імпортери риби мороженої

За даними Української аграрної конфедерації, в 2021 році практично припинилося ввезення найбільш маржинальних сортів – лосося, форелі та іншої делікатесної риби.

Табл.2.4.- SLEPT-аналіз зовнішнього макросередовища підприємств
рибного ринку

Група чинників	Чинники	Значення чиннику (A _i) (-5...+5)	Вага чиннику (p _i) (0...1)	Зважена оцінка, $\sum A_i * p_i$
S	1. Рівень безробіття.	+3	0,4	2,3
	2. Рівень соціальної захищеності.	+3	0,3	
	3. Рівень освіти.	+2	0,2	
	4. Приріст населення.	-2	0,1	

L	1. Прозорість законодавства та кількість законів прямого впливу.	-5	0,3	-4,0
	2. Процедури оформлення документів щодо відведення землі та виконанню технічних умов.	-4	0,4	
	3. Судова система.	-3	0,3	
E	1. Зростання доходів населення.	-4	0,3	-2,9
	2. Сталість економіки.	-4	0,3	
	3. Інвестиційні вкладення в галузь.	+1	0,1	
	4. Податки та збори.	-2	0,3	
P	1. Стабілізація політичної влади.	+4	0,2	1,4
	2. Прагнення уряду до стагнації.	+2	0,1	
	3. Відкритість зовнішньої політики.	+4	0,3	
	4. Підтримка державою підприємництва.	-3	0,2	
	5. Кредитування для ведення бізнесу.	-1	0,2	
T	1. Прагнення до світових стандартів.	+3	0,2	3,0
	2. Технології зберігання риби та морепродуктів.	+3	0,4	
	3. Відповідність термінів та обсягів поставок попиту покупців.	+3	0,4	

SLEPT-аналіз виявив оцінки, що характеризують реальний стан соціальної, правової, економічної, політичної та технологічної складових зовнішнього середовища підприємств, які працюють на регіональному рибному ринку. Найвищу оцінку отримала технологічна компонента. На другому місці – соціальна складова, її оцінка говорить про можливість забезпечення підприємств трудовими ресурсами. Найгіршу оцінку отримали правові чинники зовнішнього середовища, проте це традиційно є головною проблемою господарювання в Україні. Небагато краща ситуація з економічними чинниками, оскільки держава та суспільство досі долають

наслідки світової економічної кризи. Політична компонента отримала невелику позитивну оцінку та посіла місце посередині, проте, нажаль, слід зазначити, що це відбулося внаслідок недавніх виборів та відповідної активності з боку щойно обраної влади; тому оцінка є досить приблизною і потребує коригування часом.

Дослідимо фінансовий стан деяких регіональних підприємств рибної торгівлі. Для аналізу нами було взято:

1) ЗАТ «Ізюмриба» (64341 с.Кам'янка, вул. Кам'янська, 50; код ЄДРПОУ 05521531);

2) ВАТ «Печенізьке рибоводне господарство» (62800, Харківська обл., Печенізький р-н, смт. Печеніги; код ЄДРПОУ 22628992);

5) ЗАТ «ПОЛТАВРИБА» (36009, м. Полтава, вул. Зіньківська, 51/2; код ЄДРПОУ 04689091).

Табл.2.5.- Показники діяльності ЗАТ «Ізюмриба»

Показник	Звітний період	Попередній період	Приріст, %
Валовий дохід, тис. грн..	1007,6	770,7	+30, 74
Чистий дохід, тис. грн..	839,7	642,3	+30,73
Матеріальні затрати, тис. грн..	491,2	536,2	-8,4
Витрати на оплату праці, тис. грн.	280,7	263,6	+6,49
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (нормативне значення 0,2 – 1,0)	0,0169	0,0097	+74,23

Коефіцієнт забезпечення власними коштами (нормативне значення >0,3-0,4)	1,5943	2,2813	-30,12
Коефіцієнт заборгованості	16,2%	10,8%	+50,0

Табл.2.6.- Показники діяльності ВАТ «ПРГ»

Показник	Звітний період	Попередній період	Приріст, %
Валовий дохід, тис. грн..	3883	1416	+174,22
Чистий дохід, тис. грн.	3311	1180	+180,59
Чистий прибуток (збиток), тис. грн..	0	0	-
Матеріальні затрати, тис. грн.	1573	853	+84,41
Витрати на оплату праці, тис. грн..	1019	780	+30,64
Фондовіддача	0,7343	0,2779	+164,23
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (нормативне значення 0,2 – 1,0)	0,0005	0,0012	-58,33
Коефіцієнт забезпечення власними коштами (нормативне значення >0,3-0,4)	1,0155	1,0675	-4,88
Коефіцієнт заборгованості	0,4706	0,4378	+7,49
Рентабельність продукції	16,46%	3,78%	+335,45

Табл. 2.7.- Показники діяльності ЗАТ «ПОЛТАВРИБА»

Показник	Звітний період	Попередній період	Приріст, %
Валовий дохід, тис. грн..	10770	5012	+114,88
Чистий дохід, тис. грн..	8802	4125	+113,38
Матеріальні затрати, тис. грн..	4541	2249	+101,91
Витрати на оплату праці, ти. грн..	602	440	+36,82
Фондовіддача	0,9423	0,5034	+87,19
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (нормативне значення 0,2 – 1,0)	0,0007	0,0009	-22,23
Коефіцієнт забезпечення власними коштами (нормативне значення >0,3-0,4)	0,2024	0,2110	-4,08
Коефіцієнт заборгованості	115,38%	118,04%	-2,25
Чиста рентабельність (збитковість) власного капітал	0,45%	-1,7%	
Рентабельність продукції	4,18%	2,03%	+105,91

З урахуванням наведених даних фінансової звітності та розрахованих коефіцієнтів, ми бачимо, що рибне господарювання в регіоні ведеться фактично «в нуль». На сучасному етапі рибному ринку необхідні нові механізми, які мають розглядатися як система органічно пов'язаних фінансових, економічних та організаційних заходів, що забезпечують необхідні умови для ефективного розвитку галузі.

2.3. Аспекти забезпечення продовольчої безпеки регіону по рибній продукції

Оскільки продовольча безпека регіону, як зазначалося в розділі 1, є невід’ємною складовою його економічного розвитку, то механізм забезпечення першої ми розглядаємо за наступними аспектами (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Аспекти забезпечення продовольчої безпеки регіону

1. Державні та регіональні цільові програми та укладання угод між Кабінетом міністрів України та регіоном.

Державна підтримка продовольчої безпеки регіону включає в себе: розробку та реалізацію державних цільових програм та укладання угод між Кабінетом міністрів України та Харківською обласною радою.

Програмно-цільовий метод є ефективним механізмом використання коштів, у першу чергу бюджетних, та посилення відповідальності виконавців за досягнення наперед визначених цілей та конкретних результатів. Цей метод застосовується при складанні та виконанні бюджетів різного рівня через розробку та фінансування державних і регіональних цільових програм. Для ефективної реалізації державних і регіональних цільових програм у регіоні необхідно програмно-цільовий підхід доповнити проектно-орієнтованим, який дозволяє конкретизувати передбачені в програмах заходи, забезпечує ефективне використання коштів і досягнення поставлених кінцевих цілей і результатів.

Виконання кожної розробленої цільової програми має здійснюватися шляхом реалізації інвестиційних проектів, які входять до складу програми. Окрім інвестиційних проектів, що виконуються в рамках кожної цільової програми, у регіоні можуть бути реалізовані спеціальні проекти, які не входять до жодної з затверджених цільових програм, а тих, що знаходяться в процесі реалізації.

Говорячи про рибний ринок, слід розглянути останній за часом фундаментальний постановчий акт Кабміну від 25.12.2021 №1755 «Про затвердження Програми розвитку риби, інших водних живих ресурсів та харчової продукції, що з них виробляється. Сьогодні можна сказати, що ця Програма не виконана, багато в чому через економічну кризу 2018 р.

2. Реформування організаційної структури управління інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні.

Ефективність інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні та її регіонах багато в чому залежить від організаційної структури управління.

Саме органи управління є провідниками, фактичними виконавцями державної політики в інвестиційно-інноваційній діяльності. Від розподілу повноважень між ними та організації ефективної взаємодії залежить дієвість результатів інвестиційно-інноваційної діяльності.

Структуру прямих іноземних інвестицій у Харківську область наведено на рис. 2.9.

На сьогоднішній день в Україні діє неефективна система державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю.

Однією з причин неефективності зазначеної системи управління є постійне й необґрунтоване її реформування, що призводить до відсутності компетенції у спеціалістів, які займаються цією сферою в державі.

Другою причиною, яка суттєво впливає на неефективність державного управління інвестиційно-інноваційною діяльністю, є розпорошення та дублювання функцій, особливо організаційних, між кількома центральними органами виконавчої влади.

Ще гірше стан справ із державним управлінням інвестиційно-інноваційною діяльністю в Україні на регіональному рівні. Фактично в регіонах відсутній орган державної влади, який би проводив узгоджену інвестиційно-інноваційну політику як на рівні держави в цілому, так і конкретного регіону. Представництва або філії центральних органів державної влади зі спеціальним статусом, які відповідають за реалізацію інвестиційно-інноваційної політики в Україні, або відсутні, або не спроможні за своїми функціональними повноваженнями сприяти залученню інвестицій у регіон і впровадженню інновацій.

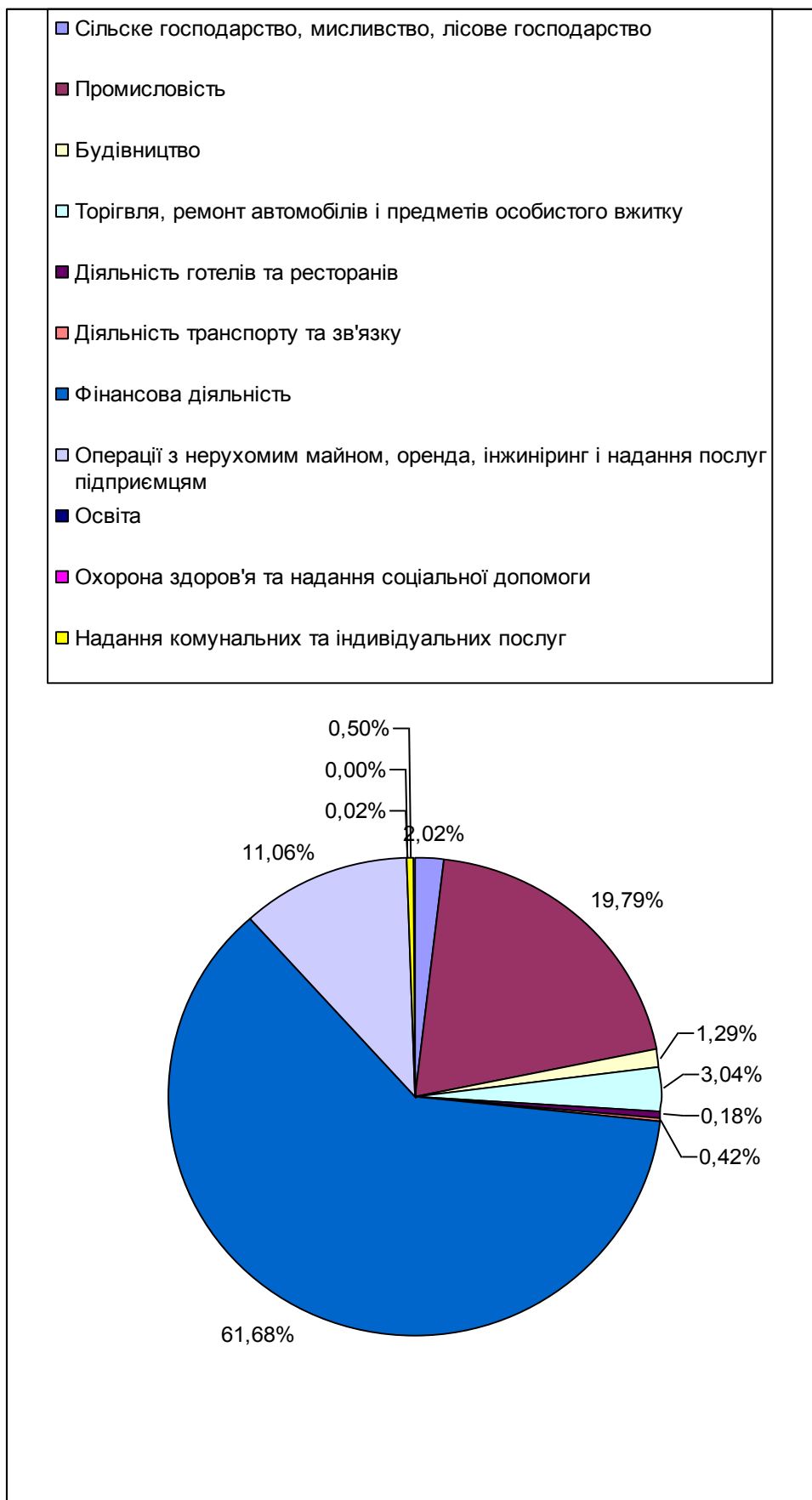

Рис.2.9. Структура прямих іноземних інвестицій у Харківську область за видами економічної діяльності

3. Інституційне забезпечення активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні.

Суттєву роль у забезпеченні інвестиційної привабливості й активізації інвестиційно-інноваційної діяльності в регіоні відіграє інституційне забезпечення, до якого, згідно з чинним законодавством в Україні, у першу чергу належать: спеціальні (вільні) економічні зони та території пріоритетного розвитку; технологічні парки; наукові парки та індустріальні парки.

Згідно із Законом України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова» на території м. Харкова запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності.

За весь період функціонування Радою з питань спеціального режиму інвестиційної діяльності на території міста затверджено 95 інвестиційних проектів загальною вартістю 485,6 млн.дол.США (з них іноземних інвестицій – 93,0 млн.дол.США).

4. Розвиток малого підприємництва та покращення бізнес-клімату в регіоні.

Малий бізнес відіграє дуже важливу роль у соціально-економічному розвитку як харківської області, так і України в цілому.

Мале підприємництво є специфічним сектором економіки України, розвиток якого сприяє вирішенню найважливіших завдань сталого розвитку, зокрема формуванню конкурентного середовища, насиченню ринків товарами та послугами, забезпеченню зайнятості населення тощо. Малий бізнес є найбільш масовою, динамічною та гнучкою формою організації підприємств.

Харківська область залежно від кількості малих підприємств на 10 тис. населення (83) у 2021 році посіла 4-5 місця серед регіонів України.

Залежно від частки реалізованої продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізації продукції (робіт, послуг) у 2021 р. Харківська область займала 5 місце серед регіонів України.

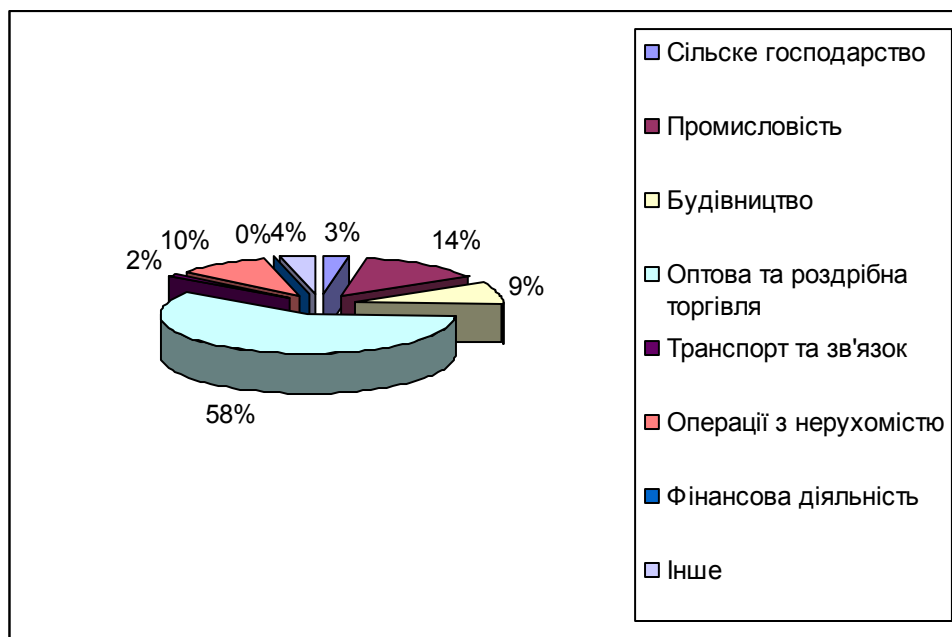

Рис.2.10. Розподіл малих підприємств Харківської області за видами економічної діяльності

Як свідчать результати опитувань, які були проведені по областях України експертами міжнародної фінансової корпорації (МФК), суттєвими перешкодами на шляху розвитку малого підприємництва в Україні є такі (рис.2.11):

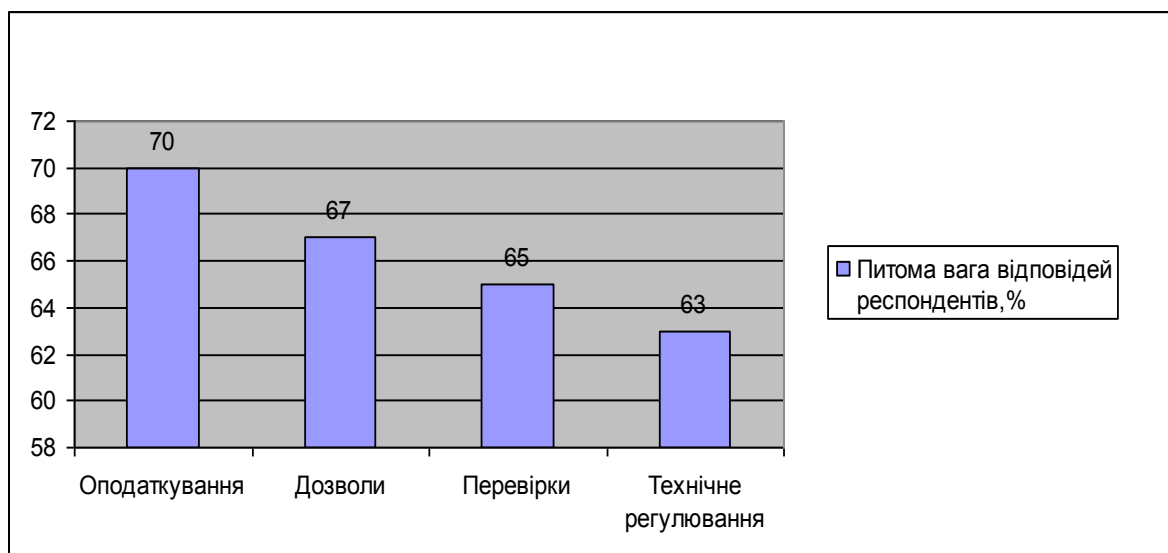

Рис.2.11. Найобтяжливіші для підприємців України регуляторні перешкоди (за результатами експертів МФК)

5. Співпраця влади та бізнесу на основі державно-приватного партнерства.

Одним із напрямів реалізації проектів у рамках як державних, так і регіональних цільових програм може бути державно-приватне партнерство (ДПП).

Механізм співпраці держави та приватного бізнесу вперше був впроваджений наприкінці 90-х років XX століття у Великобританії. Найбільш розвиненими європейськими ринками проектів ДПП, окрім Великобританії, є Іспанія, Франція, Італія, Ірландія, Греція та Німеччина.

Перші проекти ДПП в країнах Центральної та Східної Європи з'явилися на початку 90-х років XX століття. Найбільш активно вони здійснювались в Угорщині.

ДПП може реалізовуватися в договірній формі без створення або шляхом створення юридичної особи. При реалізації ДПП у договірній формі можуть використовуватися умови договорів, зокрема: концесії, оренди державного майна, лізингу, угоди про розподіл продукції, на управління державним майном, про спільну діяльність; інших, не заборонених законодавством України.

Висновки за розділом 2.

За результатами дослідження можемо стверджувати що, забезпечення продовольчої безпеки є постійною проблемою як країн з низьким рівнем економічного розвитку, так і розвинутих країн, які постійно вдосконалюють механізми підтримки продовольчої безпеки. Продовольча безпека країни на макроекономічному рівні – це гарантоване забезпечення суспільства, незалежно від обставин, що можуть скластися, повним необхідним набором повноцінних продуктів харчування. На мікроекономічному рівні – це впевненість окремо взятої особи в можливості задовольнити, з доступних джерел, свої фізіологічні потреби і своєї сім'ї в продуктах харчування. А це можливо лише за умови виробництва в господарствах і підприємствах аграрно-промислового комплексу країни конкурентоспроможної продукції. Відповідно до проекту Закону України «Про продовольчу безпеку України» продовольча безпека – соціально-економічний та екологічний стан в державі при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості. Сьогодні одним із основних завдань Міністерства аграрної політики та продовольства України є: реалізація державної аграрної політики, спрямованої на розвиток агропромислового комплексу та забезпечення продовольчої безпеки держави.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами дослідження проведеними в кваліфікаційній роботі бакалавра можна зробити наступні висновки.

Забезпечення продовольчої безпеки визначено у якості одного з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Для системи продовольчої безпеки характерні певні принципи формування. Стрижневим є принцип соціальності, який передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини. Другим важливим принципом є комплексність, що означає одночасний вплив на всі складові системи. Наступний принцип – системність, який передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки. Основними загрозами продовольчої безпеки є будь-які негативні зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які знижують рівень продовольчої безпеки.

Для системи продовольчої безпеки характерні певні принципи формування. Основним є принцип соціальності, який передбачає цільову спрямованість цієї системи та кожної її складової на задоволення харчових потреб людини. Другим важливим принципом є комплексність, що означає одночасний вплив на всі складові системи. Наступний принцип — системність, який передбачає всебічний підхід до вирішення економічних, соціальних, екологічних та інших аспектів проблеми продовольчої безпеки. Ще один важливий принцип — адекватність у виборі регуляторів, що пов'язано з неоднозначністю їх дії на різних етапах розвитку економічної системи та в умовах зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків. Останній принцип – стійкість системи, тобто обов'язкове дотримання вищевказаних принципів соціальності, комплексності, системності та адекватності незалежно від зміни зовнішнього середовища. Процес формування і реалізації аграрної політики продовольчої безпеки повинен починатися з дослідження складу харчових продуктів, які виробляються в

державі, та створення відповідного банку даних. З урахуванням експортних можливостей країни за окремими групами продовольчої продукції формуються баланси продовольчих ресурсів, які використовуються при розробці стратегії формування продовольчої безпеки. Таким чином, формування загальнодержавної та регіональної продовольчої безпеки є ключовим пріоритетом політики держави. Підвищення рівня відповідальності суб'єктів держави за забезпечення населення якісним продовольством вимагає формування адекватної регіональної політики продовольчої безпеки. Стратегія продовольчої безпеки, має бути спрямована на: забезпечення необхідної кількості продовольства за рахунок власного виробництва і при необхідності – за рахунок імпорту; підтримку стабільності продовольчого постачання за рахунок скорочення коливань пропозиції і врожайності, адекватного управління національними запасами продовольства, розвитку транспортної інфраструктури та систем збуту; забезпечення доступу всіх верств населення до наявного продовольства. Необхідно забезпечити такі соціально-економічні відносини, які б гарантували доступ до продуктів харчування всьому без винятку населенню країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАННОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кодекс законів про працю України; Закон України "Про оплату праці"; Закон України "Про відпустки" / Верховна Рада України. К.: Парламентське видавництво, 2017. 152с.
2. Абрамцова Т., Авер'янова Є., Богданов В., Василенко В., Діброва Н. Зовнішньоекономічна діяльність. Д.: ТОВ "Баланс-Клуб", 2016. 175 с.
3. Авер'янова Є., Беланова І., Василенко В., Діброва Н., Єременко І. Зовнішньоекономічна діяльність. Д.: Баланс-Клуб, 2014. 143 с.
4. Андреюк Н. В., Минчинська І. В. Планування діяльності підприємства. Ірпінь, 2015. 162 с.
5. Анцелевич Г. О., Голубєва В. О., Злуніцина Т. В., Ковалевська Л. І., Юлдашев О. Х. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. К.: МАУП, 2015. 272 с.
6. Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. Д.: ДДФЕІ, 2012. 585с.
7. Батенко Л. П., Белов М. А., Євдокимова Н. М., Москалюк В. Є., Оберемчук В. Ф. Планування діяльності підприємства. К.: КНЕУ, 2015. 384 с.
8. Батченко Л. В., Дроздова Г. М., Дятлова В. В., Ткаченко О. Г., Семенова Т. В. Зовнішньоекономічна діяльність: теорія і практика сучасного менеджменту. Донецьк: Норд-Прес, 2015. 244 с.
9. [Білик М.Д.](#) Розрахункові відносини у зовнішньоекономічній діяльності підприємств: сутність та оцінка доцільності застосування різних форм розрахунків // Формування ринкових відносин в Україні. 2016. № 3.С.54-60.
- 10.Богоявленська Ю. В., Ходаківський Є. І. Економіка та менеджмент праці. К.: Кондор, 2015. 329 с.
- 11.[Бортник О.М.](#) Міжнародний розподіл праці та експорт-імпорт продукції // Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 5. С.76-83.
- 12.Георгіаді Н. Г., Князь С. В. Регулювання зовнішньоекономічної

діяльності. Л.: Львівська політехніка, 2014. 196 с.

13. Дацій О. І. Планування і контроль діяльності підприємства. Запоріжжя: ГУ "ЗІДМУ", 2015. 206 с.

14. [Демьяненко А.Г.](#) Формирование модели комплексного анализа эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия // Економіка. Фінанси. Право 2015 № 2. С.22-28.

15. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. К.: Знання, 2016. 462 с.

16. Доманчук Д. П., Лучик С. Д., Чикуркова А. Д. Економіка праці. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2014. 332 с.

17. Дроздова Г. М., Зякун В. В. Термінологічний словник з менеджменту зовнішньоекономічної діяльності. Донецьк: ДонДУУ, 2006. 114 с.

18. [Ескін К.Е.](#) Тенденції та чинники змін зовнішніх товаропотоків України в період економічного піднесення // Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 4. С.124-1128.

19. Жнякін Б. О., Краснова В. В. Економіка підприємства. Донецьк: Альфа-пресс, 2015. 160 с.

20. Загородній А. Г., Вознюк Г.Л. Зовнішньоекономічна діяльність: Термінологічний словник. К.: Кондор, 2017. 168с.

21. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність". К.: Видавничий дім "ІнЮре", 2014. 54с.

22. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. К.: Держкомстат України, 2014. 146 с.

23. Кандиба А. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. К.: Аграрна наука, 2014. 506 с.

24. Кириченко О. А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. К.: Знання-Прес, 2012. 384с.

25. Козловський В. О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Практикум. Вінниця: ВДТУ, 2011. 124 с.

26. Козловський В. О. Основи зовнішньоекономічної діяльності.

Вінниця: ВНТУ, 2013. 208 с.

27.Кредісов А. І., Березовенко С. М., Волошин В. В., Биков Г. М., Мазуренко В. П. Управління зовнішньоекономічною діяльністю. К.: ВІРА-Р, 2012. 544с.

28.Кузьмін О. Є., Загородній А. Г., Гладунський В. Н., Підгородецький Я. І., Фещур Р. В. Зовнішньоекономічна діяльність. Л.: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2013. 123с.

29.Кушнір І. В. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності. Миколаїв: Миколаївська обласна друкарня, 2014. 99 с.

30.Лазебник Л. Л., Данілов О. Д. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Ірпінь: Національна академія держ. податкової служби України, 2015. 158 с.

31.Мазаракі А. А., Юхименко В. В., Серова Л. П., Гребельник О. П., Ліпіхіна Т. Д. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. К.: КНИГА, 2013. 272с.

32.Мезенцев К. В., Мезенцева Н. І. Основи зовнішньоекономічної діяльності. К., 2013. 160с.

33.Мельник В. В., Козюк В. В. Міжнародна інвестиційна діяльність. Т.: Карт-бланш, 2013. 249с.

34.Міжнародна економічна інтеграція на початку ХХІ століття. К.: Знання України, 2014. 299с.

35.[Ніньовська 3.](#) Практичні поради суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України // Юридичний журнал. 2014. № 10. С.48-52.

36.Новицький В. Є. Міжнародна економічна діяльність України. К.: КНЕУ, 2013. 948 с.

37.Окремі види зовнішньоекономічних операцій // Дебет-Кредит 2014 № 52. С.38-62.

38.Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій. К.: Либідь, 2015. 720 с.

39.Світова економіка та міжнародні економічні відносини. К.: НУХТ,

2013. 19с.

40. Сонюк В. А. Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. К., 2013. 30с.

41. Тарасюк Г. М., Шваб Л. І. Планування діяльності підприємства. К.: Каравела, 2015. 311 с.

42. Теорія і практика сучасної економіки: Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф., 15-17 вересня 2014р. / З.В. Герасимчук. Черкаси: ЧДТУ, 2014. 312с.

43. Третя міжнародна науково-практична конференція молодих вчених "Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації": Ч. 1. Т.: Економічна думка, 2016 452 с.

44. Ходаківський Є. І., Богоявленська Ю. В. Економіка та менеджмент праці. Житомир: ЖДТУ, 2014. 378 с.

45. Чаюн І. О. Економіка підприємства. К.: КНТЕУ, 2015. 569 с.

46. [Шевелюк Я.В.](#) Особливості зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації // Формування ринкових відносин в Україні. 2012. № 4. С.46-48.

47. Шегда А. В., Нахаба М. П., Баюра Д. О., Голованенко М. В., Горянський В. Ф. Економіка підприємства. К.: Знання, 2016. 615 с.

48. Яковлев О. І., Устич А. О. Планування діяльності підприємства. Х.: Консум, 2015. 88 с.

49. Коренков О.В. Складові потенціалу розвитку промислового підприємства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна №502. 2001. Харків, 2001. С.21-25.

50. Коренков О.В. Виявлення резервів трудового потенціалу як складової частини потенціалу підприємства // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна №503. 2001. Харків, 2001. С. 72- 75.

51. Лесник А.Л., Смирнова М.Н. Стратегии конкуренции в ресторанном бизнесе. Мелитополь.: Талер, 2011. 554с.

- 52.Ляпина И.Ю. Организация и технология ресторанного обслуживания/ Учебник для начального профессионального образования. К., академия,2002.208с.
- 53.Маслов Е.В. Управление персоналом предприятия: Учебное пособие/ Под ред. П.В. Шеметова. 2002.312с.
- 54.Мунін Г.Б. Ефйективність управління товарно- матеріальними запасами в готельному комплексі, 2004,46с.
- 55.Нечаюк Л.І., Телеш Н.О. Гротельно-ресторанний бізнес: менеджмент: Навч.посіб.для студ.вищих навч.закл. К.: 2003.346с.
- 56.Перар Ж. Управление финансами с упражнениями. Финансы: и статистика, 1999. 360 с.
- 57.Ревуцкий Л.Д. Производственная мощность, производительность и экономическая активность предприятия. Оценка, управленческого учета и контроль.2012. 240 с.
- 58.Слезингер Г.Э. Совершенствование процессов управления предприятием. 2018.-311с.
- 59.Скоробогата Л. Облікові технології діагностики економічного потенціалу підприємства // Економіст. №11. 2003. С.76-78.
- 60.Уолш Кяран. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства: Пер. з англ. К.: Всеуито; Наукове думка, 2001. 367 с.